

BERLINSKI TRIPTIH

Radko Polič

Odlomek, zadnja tri poglavja »zapisa iz
dnevnika spomina 1948—1951« Dobra reka
(Včeraj in jutri II. del)

Cvetoči grm

Naš novi naslov je: Jugoslovanska vojna misija — Jugoslawische Militärmission, Berlin, Tiergarten, Rauchstrasse 5. To je v nekdanji berlinski diplomatski četrti, od katere pa so ostale po trdih bojih v zadnjih dneh druge svetovne vojne samo še ruševine. Nekatera poslopja so bila še toliko ohranjena, da so jih lahko z manjšimi ali večjimi popravili obnovili, na primer norveško nasproti našega, pa dansko, švedsko in nizozemsko nekaj sto metrov od nas, vse drugo pa je v širokem krogu okoli nas mrtvo in žalostno, po malem grozljivo, kot so grozljive in skrivnostne vse ruševine.

Le zgradba jugoslovanskega poslaništva je ostala po čudnem naključju tako rekoč nedotaknjena. Neznatne praske, ki so ji ostale od krogel in granat, ko je boj potihnil, so kmalu zakrpali. Tako je zdaj to lepo, skoraj že razkošno poslopje, pravi grad v tem opustošenem okolišu.

Hišnik Jože, ki me s konzulom poročnikom Matom Malinaričem vodi po hiši, ko si jo takoj po prihodu na hitrico ogledujem, mi sproti na kratko razloži tudi njeno zgodovino. Bila je zgrajena nekaj let pred vojno, tam 1937. ali 1938. leta. Prej je bilo jugoslovansko poslaništvo nekje drugje v Berlinu. Ko so tam po urbanističnem načrtu porušili in na novo zgradili celo četrt, so Jugoslovanom v zameno postavili to poslopje v Tiergartnu. Po porazu Jugoslavije 1941. leta, ko je moralo naše poslaništvo opustiti delo, se je v lepo, reprezentančno poslopje vselilo nemško novo pečeno ministrstvo za vzhodne pokrajine, to je za okupirano Poljsko in dele Sovjetske zveze, ki so jih zasedli Nemci, imenovano Ostministerium. Minister Alfred Rosenberg, sicer znani hitlerjevski ideolog, si je potem omislil v hiši še varno pa razkošno zaklonišče, kot se je spodobilo za takšnega visokega nacističnega prvaka.

Ko človek hodi po trdih, betoniranih kletnih prostorih, zdaj polnih razne vredne in nevredne krame, pa se potem spusti po polževo speljanem hodniku še niže v zaklonišče, kjer je vse ostalo, kot je bilo takrat, ko se je nacistični minister s svojimi najožjimi sodelavci zatekal pred bombami v njegovo varno zavetje, ima občutek, da je resnično v nekem gradu, ki ga je posodobljeni, petični graščak prenovil, da bi imel potem v tem podzemlju vinsko klet, bar ali kaj podobno pohujšljivega za najintimnejše goste.

Poslopje je zgrajeno v obliki velike črke L: daljši krak, ki sega v Drakestrasse (imenovani najbrž po tistem Angležu Draku, ki je prinesel iz Amerike krompir v Evropo), je enonadstropni reprezentančni del hiše z dvoranami in sobami za sprejeme in še posebno kino dvora-

nico, v prvem nadstropju s stanovanjem za poslanika in apartmajem za izjemne goste — hišnik Jože mi pri razkazovanju kopalnice v sivem marmorju ne pozabi poudariti, da je bila namenjena predvsem za kraljico Marijo, kadar je obiskala Berlin zasebno, incognito, kot pravimo; krajši krak v Rauchstrasse pa je v dveh nadstropjih z napravo za centralno gretje v kleti in s pisarnami v pritličju in drugih dveh nadstropjih. (Zdaj, ko je misija okrnjena na najmanjše število ljudi, imamo takó prostora na pretek. Čeprav bomo stanovali vsi kar v službeni hiši, bo še vedno precèj sob praznih.)

Na notranji strani črke L je lep vrt. Ob daljšem kraku je najprej široka terasa, na katero pelje več visokih vrat iz dvoran, tako da so lahko sprejemi, ki jih priredi gospodar tega dóma spomladi, poleti ali jeseni, tudi na planem, potem pa je vrt s trato, okrasnim bazenčkom in z nekaj šopi dreves, predvsem smrek in jelk. Vrt je seveda obdan z visokim zidom, tako da s ceste in s sosednjega vrta ne moreš odkriti njegovih skrivnosti.

Vrta se najbolj razveselim, saj je v meni tiha želja že od nekdaj, da bi imel pri roki takšno trato z drevjem in nekaj gredicami z izbranim cvetjem. Ob prvem pogledu nanj sem prepričan, da bom prebil v njem, kadar bo primerno vreme, tako rekoč vsako prosto uro.

Za prvi ogled je to kar dovolj. Saj je sicer za nami utrudljiv in vzburljiv dan: vnovič hitra vožnja po avto cesti, tokrat v obratni smeri iz Düsseldorfa v Frankfurt, let s štirimotornim letalom družbe Panamerican iz Frankfurta v Berlin in končno še šviga švaga po berlinskih ulicah z osrednjega berlinskega letališča Tempelhof do misije s službenim avtomobilom šefa misije, modrim kapitänom, s katerim sta nas pričakala poročnik Malinarić in šofer Bugarin.

Prvo noč bomo prespali kar v nekdanjih reprezentančnih apartmajih, namenjenih najvišjim gostom poslaništva, okopali se bomo v »kraljičini«¹ kopalnici in se splaknili s tušem, ki te umije hkrati z vseh strani, od zgoraj, kot vsaka druga prha, pa z leve in desne, pa od zadaj in še od spodaj; kot v kakšni moderni avtopralnici ali pa kot v tisti šaljivi zgodbi o župnikovem preprostem stranišču na metlo. Morda te potem, če pritisneš na prvi gumb, še otare nevidna brisača in nadišavi nevidna ročica...

Drugi dan sem se podrobneje seznanil predvsem z elegantno pisarno, kjer bom poslej prebil dobro leto (takrat sem seveda mislil, da bom njen gost vsaj nekaj let!), in z drugimi službenimi prostori misije, pa s tistimi sodelavci, s katerimi se nisem spoznal že prejšnji večer.

Poleg Jugoslovanov je še nekaj uslužbencev iz Berlina, Nemcev, predvsem pa »naše gore listov«, jugoslovanskih Nemcev, tako imenovanih »folksdojčerv«, ki so tako ali drugače že med vojno ali pa ob njenem koncu zapustili Jugoslavijo — srečni seveda, da so odnesli vsaj celo glavo — pa se zdaj vračajo v njeno široko in dobrotljivo naročje. Ob največjem razcvetu vojne misije v Berlinu jih je bilo precèj v raznih oddelkih in odsekih, saj so bili s svojim znanjem nemščine in srbohrvaščine tako rekoč nenadomestljivi, in to toliko bolj, ker so imeli že takrat tisti, ki odločajo o tem, kdo bo šel v tujino v diplomatsko ali drugo podobno službo, to lepo navado, da so, kot bi se prav trudili,

največkrat pošiljali v tujino takšne, ki niso znali nobenega tujega jezika, vsekakor pa ne jezika dežele, kjer bodo morali delovati.

Ob prihodu sem v misiji zatekel še štiri »folksdojčerje«: gospoda Flamma, po rodu iz Osijeka, in gospodično Emilijo, doma iz okolice Slavonskega Broda — tedaj seveda že oba trdna Berlinčana, ki sta delala v konzularnem oddelku misije, pa dve gospodinjski pomočnici: Katico, doma iz okolice Pančeva, ki je šla po vojni najprej skozi nekaj »folksdojčerskih« taborišč v Banatu, potem pa je bila poslana po najkrajši poti v domovino njenih prednikov, kjer pa je kmalu našla streho in kruh pri naših diplomatskih družinah, dokler je nismo podedovali mi, in Terezo, kuharico in strežnico v menzi.

Ta naša Katica pa ni prehajala v nekem smislu z rok v roke samo kot služkinja, temveč tudi s svojimi ženskimi dobrotami, ki jih je morala, vsaj tako se je zdelo, neutrudno in razsipno deliti našim vojakom, ki so bili pri misiji za kurirje, vratarje in podobna opravila.

Ko smo prišli v Berlin, je bil trenutno pri misiji samo en vojak, Šumadinec Bogoljub. Še tri mesece bo moral odslužiti, potem, jeseni, pa bo veselo »odfrčal« domov v svojo šumadijsko vas. Seveda mu je bilo tu v misiji v primerjavi z vojašnico kot v raj. Bil je za vratarja, imel je kar lepo plačo (dvesto do tristo mark na mesec), hranil se je v menzi, ki je bila v misiji za vse njene neporočene ude, kdaj pa kdaj, vsaj enkrat na mesec je kot kurir odletel s pošto v Düsseldorf in se isti ali pa drugi dan vrnil s pošto, ki je prišla za nas iz Beograda, včasih, največkrat iz dolgega časa, pa je pomagal hišniku Jožetu pri kakšnem opraviilu v hiši ali kakšnem delu na vrtu. Bil je bolj majhen, za svoja leta že kar precēj obilen, skoraj že predebel, vedno preprosto, vendar skrbno oblečen, vedno obrbit in nadišavljen z gladko počesanimi lasmi, s počasnimi in premišljenimi kretnjami, skratka, z videzom poklicnega in že vpeljanega, izurjenega vratarja, ki ga ne more nič več prese-netiti, kar koli že pride na vhodna vrata misije ali se zgodi pred njimi na ulici. Prav izžareval je neko zbranost, urejenost in mirnost! Za ženske kot da mu sploh ni bilo; ali je že po naravi takšen ali pa zna zatreti v sebi vse »vražičke« in se trdno držati napotkov, ki so mu jih izrekli v Beogradu, preden je odpotoval v Nemčijo, da ga lahko tam ženske spravijo samó v kakšno vročo kašo, nisi mogel čisto do kraja ugotoviti. Tako sta se s Katico razumela in prenašala drug drugega, kot živita v hiši pes in mačka, ki so ju že od malega navadili skupaj.

Toliko bolj je prišla Katica spet na svoj račun, ko se je septembra Bogoljub uglajeno in vljudno poslovil od nas in brez vseh ceremonij in solz mirno odpotoval v domovino, v svojo drago Šumadijo, namesto njega pa so prišli trije vojaki novinci.

Vse dni, odkar sem povedal pri kosilu, da dobimo v kratkem tri nove vojake, je bila prav nemirna. Takoj je hotela zvedeti, od kod so in ali je kdo tudi iz njenega Banata; toliko da ni vprašala, kakšni so, so postavitni in če imajo radi dekleta. Tisti dan, ko so bili napovedani, da priletijo iz Frankfurta, pa je bila kot na žerjavici; kar ni našla miru in zbranosti pri delu, venomer je bila na oknu ali pa je že našla kak izgovor in priskakljala po stopnicah v vratarnico, čeprav je vedela, da priletijo šele s popoldanskim letalom ob petih.

Zvečer, ko so trije vojaki v vratarnici pripovedovali vsej zbrani misiji novice iz domovine, se je tiho pojavila na vratih. Oblečena je bila v črno krilo in belo bluzo, imela je skrbno urejene svetle predivaste lase, bila je umita in nadišavljena, zato je seveda takoj zbudila pozornost fantov. Čeprav ni bila lepa, prej zelo povprečna, če že ne grda, saj je tudi malo škilila, je pri njih s svojo vitkostjo in z ženskostjo, ki jo je vsak pravi moški takoj začutil, takoj sprožila iskro.

Vedel sem seveda, da se ljubezenski zgodbi med Katico in enim izmed treh vojakov ne bomo mogli izogniti, pa naj uberem pot prepričevanja ali pa groženj. Kako naj navsezadnje tudi ubranim naravnemu toku stvari, da gre svojo neustavljivo in zdravo pot? Pri prvem razgovoru, ko sem jih sicer poučil, kakšne so njihove naloge in kako se morajo vesti, da bo prav, sem kot mimogrede omenil tudi »žensko vprašanje«, še posebej pa opozoril na nevarnost, ki preži na njih v sami hiši.

»Če bo že kdo kaj imel s Katico, potem naj stori tako, da ne bo niti videti niti slišati,« sem jim zabičal. »Kako bosta to storila, je njuna stvar. Smo se razumeli?«

Vsi trije so mi strumno prikimali in se delali, kot bi ne znali šteti do pet. Za dva sem res takoj vedel, da sodita med tiste, ki potrebujejo nekoliko več časa, da se razgledajo okoli sebe, da se razgibata in ogrejeta, kot pravimo, pa se šele potem počasi in premišljeno česa lotita, medtem ko je Nikola Sremec, očitno najokretnejši med njimi, na prvi pogled izpričeval svojo podjetnost in neučakanost. Ta, sem si rekel, ne bo čakal, da bo petelin tretjič zapel!

In res: čez dan, dva je že šel pritajen šepet po hiši z nasmeški in muzajočimi se namigovanji, kako se je tisti večer, ko je bil Nikola prvič dežurni, Katica vrtela v vratarnici okoli njega kot prilizujoča se mačka okrog nog in kako sta morala dva druga »mušketirja«, ko sta se vrnila ob pozni nočni uri iz mesta, precej časa zvoniti, dokler ni Nikola pridiral po stopnicah ves »truden in zaspan«. Opravičeval se je, da je bil pravkar na obhodu po hiši, prav na vrhu v drugem nadstropju, ko je zazvonilo.

Tereza, kuharica in strežnica v menzi, prav tako doma nekje iz Banata, izrazita predstavnica plavolase in modre nemške rase, močno zavaljena, z nečim prirojeno mrzlim in odbijajočim, je bila glede ljubezenskih nagnjenj pravo Katičino nasprotje, zato ni bilo bojazni, da bi se še okoli nje spleta kakšna napeta zgodba. Poleg tega je bila neposredno pred vrnitvijo v Jugoslavijo za služkinjo pri nekem funkcionarju v Beogradu.

Sploh so se vsa »folksdojčerska« dekleta, ki so se tako ali drugače zaposlila pri naših predstavništvih, se pravi pri naših družinah v Nemčiji, zapovrstjo vračala v »domovino«. Kaj pa naj bi? Večidel jim je vojna pobrala svojce, ostale so same, prepuščene na milost ali nemilost hladnega in neusmiljenega tržišča nemške delovne sile, na katerega so pritiskale z milijoni drugih beguncev in pregnancev iz vzhodnih evropskih dežel. Tako je želela tudi Katica, da se čimprej poslovi od Berlina in Nemčije in se vrne v Beograd, kamor že, blizu svojega Banata.

Tam bo, tako je trdno upala, prej ali slej srečala primerne fanta, ki jo bo dokončno osrečil, pomiril in potešil.

Kar nas je bilo takrat zaposlenih pri misiji, smo, kot sem že povedal, tudi stanovali v zgradbi misije.

Tu je že stari Berlinčan poročnik Mate, ki bo ostal samo še nekaj mesecev z nami, dokler ne pride iz domovine novi, resnični konzul, potem pa se preseli še on v generalni konzulat v Düsseldorf, kamor je že odšel za generalnega konzula njegov šef; telegrafist Jovica, ki je vsak dan dvakrat ali trikrat, kakor je pač dogovorjeno, v brezzični zvezi z Beogradom, preda šifrirano brzojavko, če mu jo pripravimo, ali pa jo sprejme, ali pa tudi nič, le toliko, da se oglasi; pa šifrant Vojo, invalid, ki se bo nekaj mesecev, dokler bo v Berlinu, izživil predvsem kot sekretar osnovne partijske organizacije pri misiji in kot neutrudljivi razpravljalet o vsem mogočem, največ seveda o bolj ali manj zapletenih vprašanjih visoke, srednje in vsakdanje politike. Nekoliko se je umiril, da smo bili manj žrtve njegovih diskusij, ko je prišla čez dva meseca za njim še žena Bosa. Potem se je bolj držal svojih soban, zakaj bila sta tako rekoč še v medenih mesecih, če že ne kar tednih.

Čez tri mesece po mojem prihodu v Berlin so nam poslali iz domovine tudi novega hišnika misije Ljuba, dotedanjega izkušenega hišnika Jožeta pa smo morali odsloviti in se mu zahvaliti za njegovo večletno in zvesto delo. To je bila seveda ena tistih neprijetnih obveznosti, ki sem jo moral izpeljati, čeprav nerad in proti svojemu mnenju. Tej zamenjavi so namreč botrovali še moji predniki, ko pa sem hitro spoznal, da je nepotrebna in celo na škodo misiji, je bilo že prepozno: Ljubo je bil z družino že v Berlinu.

Že v Beogradu so me obvestili, da bo prišel kmalu tudi novi hišnik, češ da sedanji ni čisto zanesljiv, pa tudi star da je že in da se tako in tako namerava vrniti iz Nemčije v domovino. Jože, doma iz okolice Celja, je bil prišel namreč že zdavnaj za delom iz domovine v Nemčijo in postal na Westfalskem rudar. Ko so v novem jugoslovanskem poslaništvu pred vojno potrebovali hišnika, saj je veliko in moderno poslopje s centralno kurjavo potrebovalo celega in pridnega moža, ki bo neke vrste strokovnjak za vse, so ga kot zavednega izseljenca in dobrega delavca vzeli. Ko so 1941. leta Nemci zaprli jugoslovansko poslaništvo v Berlinu, je moral seveda tudi on za novim kruhom. Vendar je trdno veroval, kot nam je pripovedoval, da se bo še vrnil v »svojo« hišo. Tudi jugoslovansko zastavo je skrbno skrival vso vojno, da jo bo brž spet izobesil na zgradbi poslaništva, ko bo vojne konec. In jo je res: ko so potihnili zadnji strelji v berlinski diplomatski četrti, se je že odnekod vzel Jože in na našem poslaništvu, ki je po čudnem naključju ostalo pri življenju, je kmalu zaplapolala jugoslovanska trobojnica (takrat seveda še brez rdeče zvezde). Ko so se pojavili zmagoviti sovjetski vojaki in želeli pojasniti, kaj pomeni ta trobojnica, jim je ponosno povedal, da je to jugoslovansko poslaništvo, on pa njegov hišnik in da ga bo takoj začel pospravljati in pripravljati, da bo nared, ko bo prišel novi poslanik.

»Zdaj pa tako«, mi je ves v solzah potožil, ko sem mu uradno sporočil, da pride v kratkem novi hišnik in bo ostal še toliko časa z njim, da ga pouči in uvede pri najbolj zapletenih nalogah v hiši.

»A nisem morda pošteno in skrbno delal, a nisem bil vedno zvest sin domovine in ponosen nanjo?« je terjal od mene odgovor.

»Saj, saj, Jože, seveda ste bili, nihče vam nič ne očita in ne zameri, sem ga tolažil in se vlekel iz kaše, kakor sem vedel in znal. »Polagoma morate tudi vi spreči, to pride slej ko prej pri vsakem na vrsto«.

Prepričal ga seveda nisem. Ko sem ga navsezadnje še vprašal, če se namerava vrniti v domovino, je rekel, da se še ni odločil, da pa najbrž ne. Kaj pa naj počne doma, ko pa je že več kot dvajset let od doma? Doma bi imel najbrž tudi nižjo pokojnino, kot bo imel v Berlinu socialne podpore za brezposelne, dokler ne najde kakšno drugo zaposlitev. Tu da dobivajo brezposelni po trideset mark na teden, s tem pa se že da, če še imaš kaj prihranjenega, shajati skromno nekaj mesecev.

In tako je dotedanji hišnik Jože še kakšnih štirinajst dni vpeljeval novega hišnika Ljuba, potem pa se z ženo Micko na hitro odselil iz misije in ni ga bilo več na spregled.

Z Ljubom pa so se seveda takoj začele najnavadnejše začetniške težave: ni znal nemško, zato je moral vedno kdo drug poklicati obrtnike in druge, ki so morali v hiši kaj popraviti, in se pogovarjati z njimi, ko so prišli. Vrsto opravil in popravil v hiši, pri elektriki, v kotlarnici, najpreprostejša mizarska dela, pri vodovodu in tako naprej, kar je prej opravil Jože sam in večidel pri dnevnem obhodu tudi sam takoj opazil, da je treba popraviti, za vse to smo morali zdaj klicati obrtnike in servisne delavnice in jih drago plačevati po diplomatski tarifi. Naj si je dobričina Ljubo, sicer prvoborec s Korduna in čevljar po poklicu, še tako prizadeval, mu ni in ni šlo spod rok. Najteže je bilo seveda učenje nemščine.

»Raje bi vnovič in vnovič naskakoval sovražnikova zaklonišča, kot pa se ubadal s to vražjo nemščino«, je večkrat napol zares napol v šali potožil.

Učenje nemščine je bilo seveda obvezno za vse člane misije kot naloge številka ena. Profesor je učil in preizkušal vsakega po trikrat, štirikrat ali celo večkrat na teden, po določenem času so bili izpiti, vmes pa seveda dnevna praksa po metodi: skoči v vodo pa plavaj! Bistri in pogumni, namreč v »vodi«, so napredovali kar lepo in hitro, manj bistri, kot pravimo, pa so se premikali res po polževo, če so se sploh. Profesor Boiger je bil včasih upravičeno na koncu potrpljenja. Vsak teden mi je prišel tako in tako poročat, kako napredujejo posamezniki (med njimi je bila tudi žena in vsi trije fantje), včasih pa je pridirjal kar vmes in si pulil redke lase, češ, ta in ta ga je spravil ob živce, najpreprostejše stvari ne dojame, četudi mu jo je že tridesetih razložil.

»Nič ne pomaga, dragi profesor«, sem ga tolažil, »to pač sodi k vašemu poklicu: eni so bolj pametni in še posebej nadarjeni za jezike, drugi so manj, tretji pa ne eno ne drugo in s temi je seveda poseben križ. In ta križ ni navsezadnje tu pri nas niti tako težak, saj je kar prijetno obložen z zlatom.«

»Vi ste mi pravi navihanelec, gospod polkovnik«, mi je žugal, se takoj pomiril in brž prešel na politiko, če je le utegnil.

Ko pa si začel politizirati z njim, nisi nikoli vedel, kaj pravzaprav je, za koga je in kaj sploh hoče. In približno tako je bilo v letu gospo-

dovem 1950 skoraj z vsemi Nemci, ki sem jih tako ali drugače srečal. No, pa pustimo to zgodbo o Nemcih za pozneje, zdaj ostanimo še nekaj trenutkov pri naši družini v misiji.

Izraz »družina« je gotovo še najbolj pravšen za tisto, kar smo bili takrat prebivalci hiše v Rauchstrasse, saj smo vsi stanovali v isti hiši, se vsak dan sestajali, zdaj pri tem zdaj pri drugem — navadno pri nas — popili kavo, poklepetali, odigrali šah ali karte, poslušali radio Beograd ali kakšno drugo postajo iz domovine (takrat še ni bilo televizije, da bi nas vsak dan pri takšnih srečanjih čisto zamorila!), pa se spet razšli vsak v svoj »brlog«. Ob nedeljah in drugih prostih dnevih smo se navadno kar vsi skupaj odpravili na izlet z avtomobili kam v berlinsko zelenje ali h kakšnemu izmed berlinskih jezer. Tudi v kino, na športne prireditve — zlasti so imeli radi boks in rokoborbo, tisto najbolj divjo »zgrabi, kakor moreš« — na zabavišča, na kakšne večje razstave in še kam smo šli spočetka, dokler se niso za silo znašli v poglavitnih delih mesta, kar skupaj. Včasih se mi je zazdelo, da smo kot kakšna obilna kmečka družina z odmaknjenih hribov, ki se je nenadoma, kdo bi vedel zakaj, za kakšen družinski praznik ali pod kakšnim drugim nagibom spustila v mesto in zdaj vse bolj glasno, kakor se ga sproti v kakšni gostilni naleze, osvaja ulico za ulico, trgovino za trgovino, trg za trgom, dokler ne obnemore v zanikrnem parku na klopeh.

Takšno skupno bivanje v tujini ima seveda svoje dobre, pa tudi slabe strani; prej več slabih kot dobrih, saj preprosti ljudje pri takšni domačnosti kmalu ne ločijo več, kaj je prav in kaj ni. Ob vsaki uri mislijo, da te lahko obiščejo; če se jim hoče v kino ali v cirkus, so prepričani, da tudi ti kar goriš od iste želje; imaš gosta v hiši, zdi se jim čisto naravno, da ga pridejo še oni pozdravit in pokramljati z njim, da ne pomislimo na to, da se takšna familiarnost nujno pokaže tudi v službi. Ko kdaj disciplina malce popusti ali že kaj nastane, da moraš nastopiti kot predstojnik in se s kršilcem resneje pogovoriti ali mu celo zagroziti s kaznijo, če ga že kar ne kaznuješ, te začudeno in užaljeno gleda in potem kuha mulo, češ, kako le moreš tako ravnati z »družinskim udom«.

Po izkušnjah iz Berlina resnično svetujem vsem, ki se bodo kdaj znašli v podobnih okoliščinah: bodite visoki, odmaknjeni, komaj dosegljivi, »par distance«, kot pravimo temu v diplomatskem žargonu, pa ne boste vnovič razočarani nad človeškimi slabostmi, če že ne kar grdobijami. To seveda ne pomeni, da moraš biti človekomrzec, plemič, ki je vzvišen nad človeško nižino in povprečnostjo, ki si takrat, ko ima z njo opravka, natakne rokavice, potem pa še opere roke. Ne, samo ta izkušnja in še kakšna v dobi našega socializma me je naučila in prepričala, da je pravi humanizem predvsem v tem, da spoštuješ človeka, pa kdor koli to že je, ki te spoštuješ sam sebe. Predvsem pa moraš spoštovati sam sebe, svojo svobodo, svojo udobnost, svoj ponos in svoj pogum! Le tako boš lahko cenil iste vrline, če jih že ima, pri sosedu, prijatelju, znancu, človeku nasploh.

Moj nastop v Berlinu se je začel z majhno neprijetnostjo, ali kot bi rekli v diplomatskem jeziku, s »faux pasom«. Kdo bi vedel, kako se je moglo zgoditi, da so v Beogradu v zunanjem ministrstvu pozabili na

moje poverilno pismo, ki bi ga moral ob predstavitvi predati »veliki četverici«, to je šefu oddelka za zvezo pri kontrolnem svetu štirih okupacijskih sil v Berlinu, sam pa sem to tudi čisto spregledal, dejstvo je vsekakor bilo, da ob prihodu akreditivnega pisma nisem imel in bom moral počakati v misiji, dokler mi ga ne pošljejo iz Beograda, tako rekoč kot zasebnik.

Naša misija je bila v angleškem sektorju Berlina, zatorej so bili za nas pristojni Angleži. Poleg tega je bil takratni šef oddelka za zveze pri kontrolnem svetu angleški polkovnik Hoges, kar je še podvojilo zaskrbljenost predstavnikov njegovega veličanstva, ko se nisem takoj po prihodu prijavil za sprejem in za predajo poverilnega pisma. Njihova nervoza je rasla z vsakim dnem, kakor se je približeval 8. junij, ki je že od nekdaj določen za rojstni dan vsakokratnega angleškega kralja, in seveda s tem v zvezi za svečanosti, vojaške parade, sprejeme in kar pač sodi k temu tradicionalnemu dnevu Velike Britaniije.

Angleži so si že zaradi reda in protokola želeli, da bi bil navzoč pri vojaški paradi njihove berlinske posadke in velikem sprejemu, ki ga bo v počastitev rojstnega dne njegovega veličanstva priredil komandant britanskega sektorja general Burne, še posebej pa iz političnih razlogov. Ker pa formalno še nisem bil v Berlinu, mi kajpak niso mogli poslati vabila. Stvar so v zadnjem hipu salomonsko rešili tako, da so poslali v misijo na ogled šefa britanskega elementa v oddelku za zvezo majorja Burcherja, s katerim sva se dogovorila, da se bom predstavil uradno na kontrolnem svetu 7. junija popoldne ob treh, pa če pride do tedaj akreditivno pismo iz Beograda ali ne; če ga še ne bo, bodo pač menili, kot da sem ga izročil. Hkrati mi je že izročil vabili za obe svečanosti čez tri dni.

In tako sta bila »volk sit in koza cela«. Na vojaški paradi na prostorni ploščadi pred berlinskim olimpijskim stadionom je bil tudi šef jugoslovanske vojne misije z ženo in prav tako sta se z »največjim veseljem in zadovoljstvom« udeležila velikega sprejema v privatni rezidenci berlinskega angleškega komandanta v razkošni vili na obali enega berlinskih jezer.

Bil je čudovito svetel, topel, bujen junijski večer. Berlin je že toliko bolj zahodno od nas, da je tam ob isti večerni uri poleti še velik dan; prav tako je prek severnonemške, pa nizozemske, belgijske in francoske ravnice na stežaj izpostavljen blagodejnim toplim in vlažnim sapam z Atlantika, zato ima izredno prijetno klimo. Sprejem je bil kar zunaj, na skrbno negovani in pristrženi trati, prav v angleškem stilu, pod košatimi rdečimi bukvami in javori, tudi nekaj brez je bilo prav na bregu jezera — kar je še posebej vznemirilo najini srci, saj naju je pri priči poneslo v belokranjske brezove gaje — med razkošnimi cvetočimi grmi, okoli katerih so se ovijale bele poti in steze, kot bi kdo z belimi trakovi povezal nekaj velikih šopkov in jih položil na zeleni prt, s katerim je pregrnjena prostrana miza.

Vojaška godba je neutrudljivo, pa zadržano igrala, njeni ubrani zvoki so se spleтали in zlivali z drevesi, cvetjem, travo, s svetlikajočo se gladino jezera, z ljudmi v enovito melodijo poletnega večera. Gosti, moški v različnih uniformah, največ je seveda angleških, črnih, s tesno

ob nogah prilagajočimi se hlačami, drugi v smokingih, le redki, in to zagotovo praktični Američani, ki se, če le morejo požvižgajo na kruti in utesnjujoči protokol, v svetlih, preprostih poletnih oblekah, ženske v kostimih in večernih oblekah, ena lepša in privlačnejša od druge — namreč obleke, zakaj preveč lepotic med takratno berlinsko diplomatsko družčino ni bilo — vsi uglajeni in pripravljeni za to priložnost, se zdijo v gručah, ki stojijo ob cvetočih grmih ali med debli dreves, ali v dvojicah ali štiricah, ki se lagodno sprehajajo po trati in stezah s kozarci v rokah, kot družčina dobrih meščanov, ki se je zbrala za kresno noč. Zdaj so še urejeni, normalni, vsakdanji, toda že pritajeni, z nemirom in prebliski v očeh, z drhtavico v rokah, kar se bo stopnjevalo, kakor se bodo vrstile ure večera in noči in se približevale usodni polnoči, kakor bo vse več nočne skrivnosti v krošnjah dreves, v nedrjih grmov, v črnini pluskajoče jezerske vode, v lučeh stoterih kresnic, ki bodo zarajale ljubezenski ples na najbolj odmaknjeni jasi, kakor bodo vina, viski, džin in razni koktajli vse bolj in vse hitreje sproščali njihova srca in nravi; ko bo ura udarila dvanajst in bodo zaživeli vsi nočni duhovi, bodo z njimi in s kresnicami in vilami in meglicami, ki bodo priplesale z jezera, zaplesali ljubezenski polnočni ples.

To je, žal, samo privid, le daljna, navihana misel, če že ne želja, v resnici pa je vsa stvar mnogo bolj prozaična.

»Dober večer, res smo srečni, da ste prišli. Kako se počutite v Berlinu? Upam, da se bomo nocoj še kaj srečali.«

In tekoči trak teče dalje.

»Dober večer, kako lepo, da smo se spoznali. Ali ni čudovito tukaj? In takšno prekrasno vreme imajo ti naši prijatelji Angleži za kraljev rojstni dan. Ali ni to kot naročeno?«

Neslišno kot duh pristopi že tretji natak s pladnjem polnim kozarcev z belimi, rumenimi, oranžnimi, rjavimi, rdečimi tekočinami.

»Kaj bomo pa zdaj pili, kaj predlagate, dragi polkovnik? Škoda, da ni vašega imenitnega žganja, no, kako mu že pravite, neko smešno ime ima, pomagajte mi prosim ... da, da, seveda, »slivovic«, kako sem mogla pozabiti, lani, na sprejemu pri vas sem se ga kar pošteno nalezla, saj se mu kar ne moreš odreči, tako imenitno diši, hi, hi ...«

Naslednji, prosim!

No, to je že nekaj bolj zanimivega. Angleški polkovnik, očitno že obremenjen s precejšnjo količino viskija, kar se mu pozna na očeh in pri govorjenju, malo pa tudi že v sicer brezhibnih oficirskih nogah, pa še menja za vajeno in spretno kretnjo praznega za polni kozarec, ko šine polni pladenj mimo njega, se je nedavno vrnil iz Indije. Tam je prebil nekaj let pred vojno z bojevitimi Siki, potem je bil z njimi na fronti v Egiptu in Libiji in nato v Italiji, pa spet v Indiji, dokler ni britanski imperij z osamosvojitvijo Indije in Pakistana »izgubil najdragocenejši dragulj iz svoje krone«. To pove s hrešččim glasom, ki se mu pozna, da ga delajo glasilke, že desetletja vztrajno zalivane z viskijem in drugimi tolažilnimi pijačami, in s tolikšno mero cinizma, da ne veš, ali je to obešenjaški humor ali vdanost v božjo voljo ali pa oboje, pomešano z angleško vzvišenostjo, ki gre iz roda v rod. Ko mimogrede menja že tretji kozarec z viskijem, odkar kramljamo pod brezami ob jezeru, se

začudi, zakaj pijeva tako malo, sploh pa, zakaj ne pijeva viski, pijačo nad pijačami, kralja v kraljestvu alkohola.

In tako izpijem na ljubo angleškemu polkovniku in na zdravje njegovega veličanstva prvi viski v življenju. Ko mu iz vljudnosti pritrjujem, da je resnično prima pijača, in ko on že kliče natakarka za nov krog, premišljujem, kaj vendar za vraga najdejo v tem žganju, ki ima okus po milnici. (To se pravzaprav sprašujem še vedno, čeprav je že nekaj let tudi pri nas velika moda in sodi tako rekoč med pravila lepega vedenja, da piješ v »visoki družbi« samo viski; in to se ve, katero znamko. Če tega ne storiš in ostaneš kar pri našem dobrem domačem žganju, pa naj bo to slivovka, tropinovec, brinovec ali že kaj dovolj pekočega in »žmahtnega«, pa pri cvičku, rebuli, grajski črnini, teranu, bizeljčanu, ritoznjcu ali kakšnem drugem imenitnem štajercu, se zna kakšna »dama« celo namrdniti, češ, glej ga kmetavza!).

Mož govori še kar dobro rusko, približno tako kot jaz, pa se kar lepo sporazumeva. Sicer bi tako in tako ne prišla nikamor: on ne zna nemško, kar je zdaj mimo nekaj ruščine moj edini tuji jezik, jaz pa ne znam niti besedice angleško. Da vedeti, da se je na azijskih stičiščih med Sovjetsko zvezo in britanskim imperijem pomalem ukvarjal tudi z obveščevalnimi zadevami. Tako zna poleg ruščine prav dobro še nekaj azijskih jezikov in narečij, ki se prelivajo na prostranstvih severno in južno od Himalaje. V indijskih, se pravi sikovskih enotah je bil uradni jezik in jezik poveljevanja seveda angleščina, toda največkrat so iz praktičnih razlogov rabili kar domače jezike.

Čez čas se nam pridruži tudi njegova žena. Ona zna samo angleško, zato bo prosila moža, pravi, če bo tako prijazen, da ji bo za prevajalca.

Je bila tudi ona v Indiji?

Samo od časa do časa, kakšno leto ali dve je bila tam, potem pa spet toliko časa doma v Angliji. Tam da je težko obstati zdržema toliko let, poleg tega pa včasih moža ni bilo po več mesecev na spregled. Teh nekaj mesecev, kar sta v Berlinu, se jima zdi po vseh tistih letih, kot da sta v raj.

Major Burcher, naša zveza pri kontrolnem svetu, hoče biti malo zloben, pa me vpraša, če morda želim, da me predstavi Sovjetom. Tokrat so se izkazali in prišli v najmočnejši postavi; sam general Dengin, komandant sovjetske komande v Berlinu, je na čelu njihovega odposlanstva.

Komaj mu dopovem, čeprav ga čisto ne prepričam, da bi mi sovjetski general zagotovo javno obrnil hrbet, če bi mu ponudil roko.

Prejšnji dan, ko sem se uradno predstavil na kontrolnem svetu načelniku oddelka za zveze, so morali biti navzoči zastopniki, ali kot so se imenovali, »elementi« vseh štirih okupacijskih sil, vendar so bili seveda pri ceremoniji samo trije zahodni »elementi«; sovjetskemu se ni zdelo niti potrebno, da bi vsaj diplomatsko opravičil izostanek: za njih naše suverene države preprosto ni!

In tako sem se poslej na sprejemnih in drugih prireditvah nešteto krat srečaval s Sovjeti — zdaj so prišli v najmočnejši postavi, drugič so poslali samo kakšnega kapetana, skratka, to je bil zelo natančno premišljeni barometer njihovih odnosov do dežele in prireditve, ki so se

je udeležili — ne da bi bil kdaj spregovoril s kom kakšno besedo, še s pogledi smo se le redko kdaj ujeli.

Pa to še ni bilo tako hudo, saj smo se v dveh letih stopnjevanega pritiska proti naši deželi že navadili na široko skalo njihovih diplomatskih in manj diplomatskih »prijemov«, bolj neprijetno je bilo to, da v sovjetsko okupacijsko cono Nemčije, to je v Demokratično republiko Nemčijo in v njeno glavno mesto (Vzhodni) Berlin sploh nismo mogli. To pa je praktično pomenilo, da smo bili Jugoslovani takrat v Berlinu neke vrste ujetniki, katerih življenjski prostor so bili samo trije zahodni sektorji milijonskega mesta; mesto pa smo lahko zapustili samo z letali z »ameriškega« letališča Tempelhof z letali družbe Panamerican v Frankfurt ob Majni in v München, z »angleškega« letališča Gatow z letali British Airways v Düsseldorf in Hamburg in s Tempelhofa ali »francoskega« letališča Tegel z letali Air France predvsem v München.

Angleški brigadir Curteis, šef britanske misije pri sovjetski komandi v Pankowu v Vzhodnem Berlinu, si je očitno trmasto zadal nalogo, da me bo na vsak način spravil na sprejem pri njem. Ko sem mu namreč sporočil, da se mu najlepše zahvaljujem za vabilo, da pa me, kakor mi je tudi žal, iz znanih razlogov ne bo na sprejem, mi je zatrdno obljubil, da bova lahko z ženo prišla povsem varno v vzhodni sektor in na njegov dom, zakaj to z njegovo ženo resnično in iskreno želita; zadnjič, na sprejemu pri šefu grške misije, da sem jo nekajkrat tako lepo zavrtel, da tega kar ne more pozabiti! Kaj bi, smehljati sem se moral resnični ali pa igrani naivnosti dragega brigadirja!

Drugi dan pa mi je ves sijoč in zmagovit resnično sporočil, da je vse urejeno in v najlepšem redu. Bil da je pri samem sovjetskem komandantu in dobil od njega osebno dovoljenje in zagotovilo, da bom tisti dan, ko bo sprejem, užival v vzhodnem sektorju med 18. in 24. uro popolno diplomatsko varnost.

Spoštovani brigadir je res naiven, sem pomislil, ko sem se mu najtopleje zahvalil za vso njegovo prizadevnost in trud in mu sporočil, da, žal, kljub vsemu vabila ne morem sprejeti; prav nič da me ne mika, da bi tvegala, da bi se naslednji dan v vseh jutranjkih sveta pojavili senzacionalni naslovi: Šef jugoslovanske misije v Berlinu prestopil k Sovjetom!

Ko so na generalovem vrtu ob jezeru, ki je ves dehtel in sijal v junijskem razkošju, prižgali lampijone in druga pritajena svetila, sva se z Miljevo polagoma poslovila; za prvič je bilo kar dovolj. Ko sva spet sedla v avto in je šofer Bugarin (sicer pravi Berlinčan je bil nekaj časa šofer pri Bolgarih v Vzhodnem Berlinu, zato se ga je, ko je prišel za šoferja k misiji, prijelo ime Bugarin) zaloputnil za nama vrata, sem se pošteno oddahnil. Brž sem si odpel gornje gumbe na poletni oficirski bluzi, se sproščeno zleknil na zadnjem sedežu, zamižal in se predal sveži sapi, ki je lila skozi na stežaj odprta okna hitečega avtomobila.

Tako se je začela ta naša tlaka sprejemov, cocktail partij, čajank, družabnih srečanj, večerij, kosil, kdo bi vse naštel. Zgodilo se je, da so bile na isti dan kar tri, celo štiri prireditve. Najbolj pretresljivo je bilo, kadar sta imeli kar dve deželi na isti dan državni praznik, pa je vsa diplomatska in druga družčina, ki je sodila zraven, romala od ene do

druge rezidence, se vnovič resno pozdravljala in se prav tako resno in z istimi besedami kot pred pol ure pomenkovala o vremenu, o zdravju, o zadnji ljubavni zadevi francoskega komandanta. »Salonski levi in levinye« kajpak pri tem uživajo, bodisi da se jim zdi to nad vse imenitno, še celo, če so zaradi česa, vsaj zaradi nove obleke, če že ne zaradi česa drugega, v središču navidezne pozornosti bodisi da so po naravi »družabni« in so jim vsa ta srečanja, stiskanje rok in prerivanja kot ribam voda bodisi, da jemljejo stvar nadvse resno in si prizadevajo, da bi povsod, tudi na najbolj piškavi cocktail partiji kaj »profitirali«. Pa tudi te in takšne že kako prenašaj; bolj zoprne so tiste jegulje, mačke, podgane, sam ne vem, kakšna basniška prisposoda bi se jim najbolj prilegala, ki se resnično zvijajo kot jegulje, se tihotapijo kot mačke ali pa se brezobzirno podijo od človeka do človeka kot podgane, ga vajeno in na videz prisrčno pozdravijo, se z najbolj sladkim glasom zanimajo za njegovo počutje, medtem pa že bliskajo s hladnimi, požrešnimi očmi okoli sebe, da ugledajo naslednjo žrtev, ki jo bodo popadle.

Kakor se diplomatski ljudje na teh pogostih srečanjih vse bolj spoznavajo in odkrivajo, tako se tudi zbližujejo in razvrščajo po sorodnih navedah in dušah. Podgane se družijo med seboj, zgrizejo in kakšni tudi odtrgajo glavo, sicer pa se družno spravijo na žrtev iz drugega rodu, mačke preganjajo svoje prastare sovražnice podgane, jeguljam pa ni nihče kos. Redke so tiste »živali«, ki ne sodijo pravzaprav v nobeno vrsto ali podvrsto, ki so čisto preprosta, vsakdanja, zemeljska živa bitja, ki se, pa čeprav v diplomatskih oblačilih, veselijo sončnega vzhoda ali zahoda takšnega, kakršen je, zdaj svetel z rumeno oranžnim nadihom, drugič grozljivo krvavo rdeč, včasih temno vijoličast, skoraj neresničen.

Kosila in večerje so tista oblika družabnih in diplomatskih srečanj, kjer pridejo lahko najbolj do veljave takšna nagnenja in medsebojna privrženost. Če ni kakšne posebne »diplomatske« potrebe ali naloge, ki si si jo zadal ali pa so ti jo naročili iz domačega središča, da moraš povabiti na kosilo prav tega in tega, nekaj drugih pa kar tako za okras in prikritje, boš vabil predvsem tiste, ki so ti pri srcu, s katerimi boš sicer tudi pokramljal in se pogovoril v diplomatskem jeziku, vendar pa bo ostalo celotno ozračje srečanja v tvojem domu preprosto in neponarejeno, skratka človeško.

Bilo je pri večerji, na katero sva z ženo povabila nekatere šefe misij in drugih diplomatskih predstavništev v Berlinu z ženami; obvezno je bil seveda norveški kolega, s katerim sva se brez velikih besed najbolj zbližala. Medtem ko so nam ponudili kot glavno jed nadevano kokoš, sem mimogrede prisluhnil besedam na drugem koncu mize med mojo ženo in ženo italijanskega generalnega konzula. Miljeva se je še bojevala s prvimi nemškimi besedami, zato sem bil toliko bolj radoveden, kako ji kaj teče jeziček.

»Imenitno je to meso, zlasti pa nadev; kakšna perutnina je to, milostljiva? je vprašala Italijanka.

Pa zaslišim Miljevin odgovor: »To je nadevan pes, pri nas zelo pogosta praznična jed.«

Hotela je seveda reči: nadevana kokoš, pa je iz Huhn — kokoš, naredila Hund — pes, kar se novincu pri jeziku zelo lahko pripeti, saj

prilepi besedi samo črko d, pa se na krožniku sredi slastne pojedine namesto kuretine znajde pasjetina!

Konzulovka je seveda v hipu odložila vilice in nož in prebledela. Samo da bom hitrejši, me je spreletelo, kot pa bo njena morebitna slabost ob misli na pasje meso v želodcu!

»Ne, ne, spoštovana gospa«, sem brž vzkliknil, »to je kuretina, nadevana kokoš, gefülltes Huhn, lapsus linguae pač moje drage ženice, ki se šele pridno uči nemščine.«

Kar odleglo ji je in brž je spet poprijela za jedilni pribor. Na srečo je ostal hipni prizor tako rekoč samo med nami tremi in ga drugi niso niti opazili. Če bi jim bila potem pri črni kavi Miljeva sama ne povedala anekdote o svoji jezikovni spretnosti in če bi bila tudi Italijanka molčala, bi za zgodbo o psu kot glavni jedi na naši večerji vedeli samo mi trije. Tako pa je postala šaljivka tistega in še marsikaterega večera, ne da bi jemala komurkoli krono z glave.

Takšne diplomatske anekdote so seveda zelo pogoste, so pa tudi hujše, ki skoraj po pravici poženejo nesrečni žrtvi kri v glavo. To so tisti trenutki, ko bi se nesrečnež, ki ni bil čisto kos protokolu, bontonu ali kakor se že ne imenujejo vse te čarovnije okrog jedače in pijače, najraje pogreznil v preprogo in pod, na katerem stoji obložena miza in njegov stol, in bi se nikoli več ne prikazal vsem tem resnim maskam, skoraj že spakam, ki se delajo, kot da niso ničesar opazile, v resnici pa se muzajo in v sebi krohotajo in že vneto premišlujejo, komu bodo čimprej poročale o »dogodku dneva«.

To, da pri ribi ne uporabljaš noža in vilic, ki so prav namenjene za ribo, in ti potem strežnik neprave rabljene in prave nerabljene odnese in molče vrne tiste, ki si jih že rabil, pa bi jih ne smel, boš jih pa rabil pri naslednji jedi; ali pa da popiješ črno vino do kraja, ko je vendar že na vrsti belo vino, ali kaj podobnega, to še ni tako velik greh niti prava snov zabave zdolgočasenega diplomatskega občinstva. Kakšna dama ali kakšen znamenit gospod, skratka vsi tisti, ki se že od rojstva vrtijo po salonih, se kotalijo od sprejema do sprejema, tisti, ki so jih naučili in navadili za vsako uro dneva, če že ne kar za vsako minuto, kaj morajo storiti, kako gledati, kako vdihavati zrak, kaj pojesti, s katerim prstom držati žlico ali vilice, s kakšno kravato priti na zajtrk, če je lep sončen dan, s kakšno, če je bolj čmerno vreme, in s kakšno, če se morda ravnokar pripravlja k nevihti, s kakšno kolonjsko vodo se nadišaviti za večerjo, s kakšno za kosilo in tisoč drugih skrivnosti, ki jim kajpak navaden zemljan ne more biti kos, takšni seveda s svojim jastrebjim očesom ujamejo vsak še tako neznamenit spodrseljaj za mizo in se vzvišeno namrdnejo pod svojo ledeno krinko.

Tako imenovani hujši primer je vsekakor to, če popiješ iz steklene skodelice vodo, kot ti jo prinesejo pri sadju, da si v njej oplahneš prste. In vendar, kot pripovedujejo iz diplomatskega roda v rod, so se že tudi takšne stvari primerile.

Ko tak nič hudega sluteč junak z obema rokama dvigne skodelico, jo pogumno nagne in si teši žejo po obilnem in razkošnem kosilu, omizje okameni in v svetem strahu čaka, če ne bo zdaj zdaj napočil konec sveta ali pa se bo od nezaslišane nespodobnosti in kršitve častitlji-

vega obreda vsaj zemlja zamajala in pokopala pod seboj nesrečnega grešnika. Seveda se ne zgodi nič takega, samo nesrečnik ne ve, ko odloži skodelico in opazi, kako prav v tem trenutku krog in krog njega vsi kot za stavo namakajo prste v svoje skodelice in si jih potem brezbrizno brišejo v prtiče, kaj naj stori: ali naj vseeno priplava na vrh ali pa naj za vedno ostane pod vodo in tako opere s sebe sramoto.

Takšna zgodba me namreč vedno spomni na tistega avstrijskega admirala, ki je pred samim presvitlim cesarjem štrbunknil v vodo, ko so v Trstu krstili novo vojno ladjo.

Ceremonijar je namreč predvidel, da se bo poveljujoči admiral pripeljal z matične ladje z motornim čolnom do obale, se pred cesarjem izkrcal, mu raportiral, da je vse pripravljeno, in ga ponižno prosil za milostno dovoljenje za začetek. Motorni čoln je res v čudovitem in brezhibnem loku zapeljal k obali, se pred stopnicami za izkrcanje prav tako brezhibno ustavil, admiral bi moral samo še hip počakati, da bi mornarji čoln čisto umirili in ga pritrdili. Toda on je vendar še mladosten in cesarju bo gotovo godilo, če z mladeniškim skokom izpriča, da njegova mornarica res ni od muh. Odgnal se je torej s čolna v lepem, skoraj res mladostnem slogu, tako mladostnem, da je bil njegov odziv premočan, presenetil je mornarja, ki se je hotel pravkar z rokami oprijeti obale in tako »privezati« čoln, da ga je spodneslo in pred admiralom je nenadoma zazijala modra »praznina«. Samo še hipec in vsa slavnostna družba s cesarjem na čelu je zagledala pred seboj namesto admirala le admiralsko kapo, ki se je mirno in samovšečno, kot da se ni prav nič posebnega zgodilo, pozibavala kot galeb na vodni površini.

Priznati je treba, da bi vsakdo na admiralovem mestu premišljeval, ali se naj vrne na vrh po zrak in s tem v mornarske roke, ki ga bodo potegnile iz vode in ga brž odpeljale nazaj na ladjo, pa potem spet na obalo pred obličje muzajočega se cesarja in njegovega spremstva, ali pa naj ostane za vedno v modri grobnici!?

Za sprejem ob pglavitem državnem prazniku so se v vsaki misiji najbolj potrudili, da bo dovolj bogat in svečan, pomalem tudi vznemirljiv, kot se za takšen praznik pač spodobi. Pri nas je to seveda 29. november, dan republike.

Leta 1950, ko sem bil v Berlinu za gostitelja, je bila sicer šele peta obletnica razglasitve republike, toda dovolj visoka, da je bil sprejem ob tem dnevu v jugoslovanski misiji že »pregovorno« znan berlinski diplomatski družčini po dobri »jedači in pijači«. (Najbrž se za ta praznik v vseh naših predstavništvih po svetu potrudijo s pravo, izvirno jugoslovansko gostoljubnostjo, se pravi z gostoljubnostjo tistega jugoslovanskih narodov, katerega sin je trenutni šef predstavništva, da je miza resnično bogato obložena.)

Morebiti je bila miza tisto leto res malce prebogato obložena, posebno če pomislimo, da smo bili sredi najtrše informbirojevske »gospodarske blokade« naše dežele, da je bila tisto leto povrh še velika suša. Kaj bi bilo torej bolj naravno kot to, da bi imeli tisto leto skromnejši sprejem. Toda ne: lepo in vpeljano izročilo moraš spoštovati in ga predajati iz roda v rod, tudi v trenutni stiski se mu ne smeš izneveriti! Ko smo pripravljali sprejem in si belili glavo, kakšna čim bolj izvirna

domača jedila bomo pripravili in s kakšnim žganjem in vinom bomo postregli, sem se počutil kot tisti siromak, ki bo za domači praznik, naj bo to god, rojstni dan, poroka, rojstvo prvega sina, kar že, zaklal edino živinčce iz hleva, pa edinega prašiča, zavil vratove vsem putkam in še petelinu, se zadolžil pri sosedu za dve košnji in dve žetvi, da bo pripeljal sod vina, samo da bo tako, kot mora biti.

Nepisano pravilo je bilo, da je za osrednjo jed in poslastico odojek z ražnja.

Dan pred sprejemom smo torej zakurili na vrtu ogenj, postavili ražnje in tako rekoč ves dan vrteli prašiče nad žerjavico. Hišnik Ljubo je bil za pglavitnega vrtilca ražnja, preostala vesoljna misija pa je bila zbrana okoli ognja in eden je bil bolj pameten od drugega z nasveti, kako je treba vrteti, kakšna mora biti žerjavica, da je ravno prava, kolikokrat mora premazati prašiča z maščobo, da bo dobil pravo skorjo, kolikokrat ga polit z vinom in drugimi začini, da bo dobil rjavo barvo, ne preveč in ne premalo temno, skratka, ravno pravo. Ker so fantje svoje pripombe sproti pridno zalivali najprej s slivovko, potem pa z vinom, in to z vsemi vrstami, ki jih premore naša širna domovina od Triglava do Dževdželije — za praznik sem moral kajpak dovoliti kletarju, da je bolj radodarno segal po policah v kleti in prinašal vitke buteljke na vrt — so bili vse bolj in bolj glasni, pripombe in nasveti so bili vse bolj zapleteni in globokoumni, navsezadnje že ni bilo več jasno, kdo komu kaj svetuje. Na srečo je žerjavica pravočasno opravila svoje, pa tudi Ljubo je bil z nekaterimi še toliko priseben, da so res mojstrsko pečene odojke sneli z ražnja in jih odnesli hladit, preden je naše rajanje dobilo nove širine in dolžine. Vsekakor pa je bil to trenutek, ko smo se najbolj približali domovini in ji resnično odkrito in brez vsake zadnje misli od srca voščili za njen peti rojstni dan.

Bodi pozdravljena, o, domovina!

Drugi dan zjutraj je prišel strokovnjak — kdo ve, kdaj in kje so našli tega brata Srba v Berlinu — ki je pečene odojke resnično tako mojstrsko razrezal na koščke, da so ostali prašiči na videz celi in nedotaknjeni. Nato jih je na pladnjih še primerno obložil s tem in onim, da bodo čimbolj privlačni za sladokusce, in jih postavil na častna mesta v sredi miz, obloženih še z drugimi dobrotami.

Če bi sam ne videl in ne doživel, bi človek ne verjel, kako hitro in kako temeljito jih znajo ljubi gosti tako rekoč vseh narodov, ras in ver pospraviti! V trenutku, ko je bilo dano »povelje«, da lahko začnejo, je nastala prav okoli odojkov na obeh straneh miz takšna gneča, da si pomislil, če delijo tam denar ali kakšne druge dragocenosti, ne pa navadno prašičje meso. In nove in nove »bojne trume« so še kar pritiskale! Ko se je prvi naskok malo polegel in se je spet odprl pogled čez mize, sem se skoraj zgrozil: o odojkih ni bilo več ne duha ne sluha, le kakšna koščica je neobgljeno in zapuščeno obležala na praznih pladnjih.

Druga, če že ne prva naša »marka« je bila kajpak — slivovka, zaželena in izgovorjena v deset in deset različicah, kakor je pač prijalo temu ali drugemu jeziku in še posameznim dialektom. Le ona je bila največji pobudnik, da so bili spoštovani gosti z vsakim kozarčkom vse bolj židane volje, da se jim kar ni in ni zdelo oditi in da so njeni najbolj

vztrajni in najbolj zvesti častilci ostajali daleč čez uro in mejo, ki jo je določal »kralj protokol«. Kot gostitelji se nismo seveda zaradi tega prav nič vznemirjali niti nismo dali takšnim zapoznalcem tako ali drugače vedeti, da je vendar že skrajni čas, da se »poberejo« spat; nasprotno, po naši stari navadi nam je bilo ljubo, da bo z nami čim več pogumnih in potrpežljivih »krokarjev«, ki bodo vztrajali do zore.

Nato so bili še čevapčiči, ki jih je pekel berlinski Srb tako mojstrsko in izvirno, kot bi prišli s katerega koli »roštilja«, vrednega tega imena od Beograda do Niša. Tudi pošiljal jih je v roke gostov na papirnatih pladenjčkih s seseklano čebulo in zobotrebcom, kot je prav.

Z Miljevo sva pomislila tudi na našo kranjsko klobaso s kislim zeljem, kar bi bila, o tem sem prepričan, nova »bomba« s sprejema v jugoslovanski misiji. Žal, sva se prepozno spomnila, da bi jih lahko poslali od doma, in sicer čisto prave, izvirne, kmečke, take iz dima, pa tudi zelje iz pristne kmečke kadi. (Torej to pride zagotovo na vrsto, če bom še kdaj diplomat. Pa še cviček zraven. Kako gre to v slast in kakšni navdušeni obrazi so, če so le še vneti za starožitnosti tudi pri hrani, vem iz izkušnje s tujimi gosti, s katerimi kdaj pa kdaj posedimo v kakšni domači gostilni, pa nam postrežejo s to ali drugo domačo jedjo.) V Berlinu sva se sicer pozanimala, če bi morda le kje staknila prave kranjske klobase, pa ni bilo nič; pokazali so nam nešteto vrst z bolj ali manj zvenečimi naslovi, obračala sva jih, ovohovala, pripravljeni so bili, da nama od vsake skuhamo košček za vzorec, pa sva se jim kar zahvalila, saj sva vedela, da bi bilo zaman.

Na sprejem sem povabil tudi več Nemcev, kot je bilo to dotlej v navadi. To je bil seveda že odsev naših novih odnosov do večjega, zahodnega dela Nemčije, do Zvezne republike Nemčije, s katero smo prav takrat pripravljali navezavo rednih diplomatskih stikov (z vzhodnim, sovjetskim okupacijskim delom Nemčije, z Demokratično republiko Nemčijo nismo imeli zaradi informbiroja nikakršnih stikov), kot tudi odsev s tega, da je bil konec vojne že pet let za nami in so se vojne rane, tiste gmotne kot tudi tiste na dušah, hitro celile. Povabil sem zatorej vse najvažnejše predstavnike berlinskega senata, to je vlade zahodnega Berlina na čelu z njenim takratnim predsednikom Ernestom Reuterjem in predsednikom berlinskega parlamenta dr. Suhrom (oba sta bila vodilna socialna demokrata, saj so imeli takrat, kot imajo še danes socialni demokrati v zahodnem Berlinu večino), in druge najpomembnejše politične, gospodarske in kulturne osebnosti iz velikega mesta; seveda tudi vrsto novinarjev, saj sem kot novinar še iz partizanskih časov znal ceniti novinarstvo, pa tudi spoznal njegovo moč in sposobnost, da more podobno kot z zlatom obložen osel preplezati tudi najvišji na videz najbolj visok zid, do naših profesorjev nemščine in angleščine in učiteljev mojih fantov v šoli.

S tem pa smo pravzaprav že prispeli do poglavja, ki bi ga lahko imenovali nekoliko učeno »Nemško vprašanje« ali malce ošabno »Slovenec — zmagovalec v Berlinu« ali pa preprosto, kar je pravzaprav bistvo stvari, »S Fricem in Marjeto z obrazom v obraz«.

(Se nadaljuje)

BERLINSKI TRIPTIH

(Konec)

Radko Polič

Otok

Poletje je šlo h kraju in naše počitnice tudi. Noči so bile že hladnejše, pa se je tudi Lahinja ohladila. Teta Malka je klicala fantom, ker se za to niso prav nič zmenili: »Ne bodite predolgo v vodi; kmalu bo Lovrenc, voda bo mrzla kot studenec.« Na pristavi so jabolka hitro zorela, slive so bile že godne za češpljeve cmoke, ajda je bila v cvetju.

Kot vsako leto, ko so se dnevi dopusta iztekali in je bil prvi nadih jeseni že v zraku, sem postal posebno sentimentalen. Spet bo treba zamenjati vso to prostost in preproščino, s katerima sem živel dober mesec v Črnomlju, z velikomestnim vrvežem in »visoko« službo. Tokrat pa še huje: zapustiti bo treba domovino in se vrniti v Berlin. Na koledarju so že zaznamovana nekatera srečanja, dva ali trije septembrski sprejemi, odprtje vsenemške industrijske razstave v dvoranah berlinskega sejmišča in tako naprej.

Vsaj to me pomirja, da bo šla z menoj tudi ajdova njiva, ki jo tako občudujem, pa se mi bo, če bo potrebno, vrnila pred oči in me tolažila. Ali pa brezov gaj, ki se že oblači v rumeno tenčico, za preprogo pa ima rdeče vijoličaste zublje jesenske rese, tudi on bo šel z menjo. Pa kragulj, ki se je pripeljal od Roga sem, pa zdaj kroži visoko nad gozdom in poljem in čivka. Iščeš, razbojnik? Seveda, živi moraš, kot živi človek, pa samotni hrast sredi travnikov in njiv; in če hočeš živeti, moraš ugrabiti kokoš, zajčka, poljsko miš in jo pohrustati v samoti, kot mora jesti človek, kot mora srkati vodo iz zemlje in vpijati sončne žarke vsako drevo, če hoče zrasti in odebeliti svoje deblo.

Tako sem si tudi tiste počitnice 1950. leta, ko mi je kot diplomatu bolj »pristajalo«, da bi jih vsaj del prebil za male denarje v kakšnem domu ali vili ob morju, raje izbral vajene belokranjske brezove gaje in praprotove steljnike, rdeče ilovnate kolnike, ki se vijejo skozi nje, kot bi bile njihove žile, vode zelene in mrzle Dobličice, pa za spoznanje toplejše Lahinje, za poslastico pa kdaj pa kdaj tudi razkošnejše, toplejše Kolpe, ki nam je bila takrat brez avtomobilov malce od rok.

Pa se je vse v hipu zaobrnilo. Vse bogastvo in radost, ki so mi jo dali poletni počitniški dnevi v domovini, se je v trenutku sesulo v spako in tiho bolečino, ki jo je treba ponosno prikriti grdim in škodoželjnim očem.

Pred povratkom z družino v Berlin sem se moral seveda oglasiti še v Beogradu pri predstojnikih v generalnem štabu in zunanjem ministristvu, da poročam in dobim navodila.

Ko sem se v II. upravi generalnega štaba zglasil pri polkovniku Krakarju, mi je kratko in suho sporočil, da bom moral za nekaj dni vrnitev odložiti, dokler se ne vrne z dopusta načelnik admiral Manola. Ko sem ga spomnil, da, žal, ne morem čakati, ker imamo že povratne karte za letalo iz Münchna do Berlina, pa tudi v Berlinu imam v prvih dneh

septembra dogovorjenih že nekaj srečanj in razgovorov, otroci pa morajo v šolo, on pa ni hotel o tem nič slišati, sem vedel, da je nekaj »za hrihom«. Drugi dan, ko je bil zadnji čas, da odpotujem po predvidenem načrtu, je le moral z barvo na dan.

»Sklenili smo, da se vrneš iz Berlina; šel boš v vojno akademijo,« mi je sporočil. »Otroke vpiši kar tukaj v šolo, sam pa se vrni z ženo v Berlin, da predaš misijo in se posloviš, kot to zahteva protokol. Za to boš potreboval kakšen mesec, mesec in pol, zamudo v akademiji boš že nadomestil.«

Vedel sem, da o tem, kar je domenjeno in sklenjeno, ne kaže izgubljati besed, še celo ne s Krakarjem.

Sicer pa me je nenadoma povabil za popoldne na Savo, na »sproščen, prijateljski, neuradni pogovor«, kot je rekel.

Doma je mimogrede vzel hladno kosilo za oba, potem pa sva se odpeljala čez Čukarico in po šabaški cesti ob Savi do zahodnega rtiča otoka Ade Ciganlije. Tja, to sem vedel že prej, se hodijo kopat tisti sreč-neži, ki imajo avtomobile. Tu je seveda bolj mirno, pa tudi voda je čistejša. Na otok se prepelješ s čolnom; generali so si nekoč omislili kar oklepni avto, amfibijo, da jih je prevažal z obale na otok in nazaj.

Vso vožnjo do tja nisva spregovorila. Pa tudi potem še ne, ko sva se pod tisami, pod katere je šofer postavil avto v senco, slekla, nato pa se odpravila na obalo, počakala, da se je čoln vrnil z otoka, naju vkrcal in spet tiho odpeljal po sivo zeleni gladini.

Na peščeni plaži na otoku je bilo samo nekaj kopalcev. Bili so pač že zadnji dnevi avgusta, ko le ni več tako pasje vroče, da bi človeku ne dalo dihati in bi ga za vsako ceno gnalo v vodo. Zato nama ni bilo treba koračiti daleč po ščegetajoči, topli mivki, da bi našla odmaknjen, miren kotiček.

Ko sva sedla, je Krakar skrbno in s prizadevnostjo gospodinje, ki se hoče prikupiti ali pa vsaj ponašati s svojim gostoljubjem in s svojimi jedmi, razprostrl po tleh najprej časopis, nanj bel prt in nato skodelici, kozarca, krožnika in jedilni pribor za dva.

»Ali ti žena tako lepo pripravi?« sem ga vprašal, da sem sploh nekaj zinil in presekal pomalem že neprijetni molk.

»Ne, služkinja,« je počasi odgovoril, ne da bi bil dvignil oči od opravi-la na prt, »se pravi gospodinjska pomočnica, žena ne utegne, ker je tudi zaposlena.«

Kdor pač je že bil, sem si dejal, bodi zahvaljen, zakaj bil sem že pošteno lačen in pogled na dobrote, ki jih je bilo vse več na beli podlagi, kakor jih je gostitelj razmeščal po njej, mi je delal poštene sline. Škoda, da se bo treba spodobno vesti kot pri kakšnem diplomatskem prigrizku in jemati z »mizice« in nositi v usta počasi, premišljeno, ne preveč ne premalo, po predpisih bontona pač. Ej, če bi bil namesto tega gostitelja kakšen dober prijatelj ali pa kar preprost človek, takšen z odprto in široko dušo, takšen, ki bi dejal: »Daj, prijateljček, vzemi, kolikor ti poželi srce, jej, kolikor ti prenese želodec, nič se ne zadržuj!« da, tedaj bi planil.

To pa bo seveda mrzlo, uradno kosilce, na toplem pesku razpostavljeno, ponujeno pa od mrzlega, uradnega srca. Navideznost prijetnega,

sproščenega piknika je samo zunanja oblika, načičkano pregrinjalo, ki mora prekriti resnični hlad in prezir, ki veje nad nama.

Da, nad nama, okoli naju, morda tudi iz njega, iz mojega srca zagotovo ne. Čeprav bi moral najbrž tudi sam sovražiti, pa če že ne sovražiti, moral bi biti vsaj užaljen, rezerviran, kot pravimo, prezirati bi jih moral in vse te njihove prijeme in manire, ki tako močno dišijo po enkadveju. Pa nekako ne morem, ker sem pač takšen, kakršen sem. Pač pa vrtam po sebi in se sprašujem, kaj vendar povzroča to, kje se spočenja in poraja, da se tudi naši toliko hvaljeni in slavljeni varuhi revolucije in njenih pridobitev pred sovražnikom vse bolj spreminjajo v »državo v državi«, ki ima po čudni logiki in po svojevrstni filozofiji za možnostne, če že ne kar za neposredne sovražnike tudi najbolj prekaljene in predane kadre, razen tistih seveda, ki so v njihovih vrstah, v boju za udobnejši in donosnejši stolček in položaj pa včasih tudi kakšnega med njimi.

Tako sem pravzaprav že pri koncu zgodbe, ki jo moram šele povedati.

To kosilce na svetli in veseli savski plaži je bil namreč zadnji prizor zadnjega dejanja enoletne igre med menoj in udbo, ali pa, če povemo po športno, bile so zadnje sekunde zadnje runde enoletnega spopada, pri katerem je bilo seveda že pri prvem udarcu povsem gotovo, kdo bo zmagovalec. Ring, sodnik, publika, pravila igre, vse to je bilo samo zaradi lepšega, ker to pač sodi k vsaki igri ali tekmi, sicer ni igre ne spopada. Brž ko sem se ovedel, za kaj pravzaprav gre v tej, na prvi pogled nedolžni igri »slepih miši«, je bilo že prepozno, da bi se bil umaknil. Ne zato, ker bi se bal zase, za kariero, za karsibodi, temveč čisto preprosto zato, ker sem toliko že vedel, da tu z odprtimi in čistimi udarci prav nič ne dosežeš, nasprotno, samo odkriješ se in izpostaviš njihovim nizkim udarcem ali celo udarcem v hrbet.

Toda tudi to mora človek navsezadnje spoznati, če se hoče za vsako ceno pošteno in odprto bojevati, pošteno in čisto živeti. Tudi za ceno poraza!

»A se čutiš prizadetega, ker smo te odpoklicali?« je segel Krakar kar v sredo stvari, ko sva začela jesti in se pogovarjati.

Nesel je košček blede rdeče in slastne šunke v usta in se zazrl vame s svojimi neopredeljivimi sivimi očmi. Takšne oči imajo kaplani, sem pomislil. Nikoli ne veš, kakšen ogenj gori v njih, ko ti pripovedujejo to ali ono.

»Kakor koli se že počutim,« sem mu brž mirno odgovoril, »ni zdaj prav nič več važno, saj se tako ne more nič spremeniti. Da mi ni vseeno, se pa razume.«

Opazil sem, da mu je všeč, ker nisem planil. Nekakšno tiho zadovoljstvo se mu je razlilo čez obraz in s še večjim tekom se je lotil jedi. Kar žal mi je bilo, da sem mu napravil to zadovoljstvo. Moral bi biti bolj jedek in oster.

Dokler nisva pojedla, se nisva več dotaknila zgodbe, zaradi katere sva se pripeljala na plažo. Medtem ko sva žvečila kruh, šunko in francosko solato, si mazala na tenke rezine kruha pašteto in k temu prigrizovala kolesca paradižnika in pramene zelene sočne paprike, ki jih je

popred skrbno narezal, sva kramljala le toliko, da sva preganjala neprijetno napetost, ki je sicer visela nad nama.

Vpraševal me je o počitnicah, kako sem se imel v Beli krajini, zakaj nisem šel še kam drugam, če zato ne, ker sem imel denarne ali kakšne druge težave; sporočil naj bi jim, pa bi precej uredili.

Jezuit, zvit in pokvarjen jezuit, sem si rekel, ko je pljuskal vame njegov enolični glas, kako le moreš tako igrati in zvitorepiti, pa mirno gledati človeku v oči? Vem, nič ne bi uredili, če bi prosil, razen če bi se prodal, prodal svojo dušo hudiču.

Je žena že prišla z otroki v Beograd?

Jutri jo pričakujem.

Kdaj mislita odpotovati v Berlin?

Čimprej, najbrž že jutri, najpozneje pa pojutrišnjem zvečer.

Pri kom boš pustil za ta čas otroke? Saj je tudi brat tu, mar ne?

Pri svakinji bodo. Pa tudi brat je v Beogradu.

Pogovarjala sva se kot popotnika v vlaku, ki pač morata nekaj govoriti, ker že potujeta skupaj, pa tudi dolčas si tako preganjata. Eden je privlekel na dan malico in jo razložil po sedežu, pa jo prijazno ponudil še drugemu, ta pa vzame le košček, toliko, da ga iz vljudnosti čisto ne odbije, ko ga je že povabil, naj prigrizne.

Ko sva pojedla, je spet skrbno vse pospravil in zložil v košarico, odpadke je zbral v časopisni papir, ki ga je prej podložil na pesek, nato pa zavitek dal v košarico, da ga bo potem odvrigel na primernem kraju.

Nato sva se odpravila v vodo. Sonce je bilo še tako močno, da je bilo telo kar pregreto, če je bilo dlje izpostavljeno njegovim žarkom. Sava pa je bila tudi še topla, saj že lep čas ni bilo dežja, da bi jo narasle vode, ki bi bile prihrumele z vseh strani, ohladile. Takrat postane kalna, rumena, rjavkasto siva, preteča, odurna, prav nič privlačna za kopanje — na srečo se to zgodi poleti prav redko, navadno v kopalni dobi sploh ne — sicer pa je tu pred Beogradom, kjer se vsa počasna, že prav lena izroči hitrejši in mogočni Donavi, svetlo zelena, še kar vabljiva, čeravno ne tako slastna, kot sta na primer Kolpa in Neretva v izvirnem in srednjem toku, sploh vse reke, ko so še v začetnem, deviškem koritu.

Zaplavala sva precej daleč od obale v večji savski rokav. Držala sva se bolj vsak k sebi in si očitno prizadevala, da bi vsak pokazal vso plavalno moč in znanje, kot da tekmujeva v vzdržljivosti in hitrosti. On je bil težji in močnejši, v tem je imel prednost, očitno pa je bil pri plavanju manj okreten in vešč, pa sva se tako izenačila. Na sredi rokava, kjer je bilo čutiti tihi, sicer nevidni tok reke, sva se obrnila in z nezmanjšano prizadevnostjo plavala k obali.

Iz vode sva stopila na toplo mivko očitno zasopla in izčrpana. Malce sva le pretirala. Zato mi je godilo, ko sem se ulegel na trebuh na mehki, vroči pesek, položil obraz na zapestji in si neovirano nabiral izgubljeno silo.

Ko sem se prebudil — za nekaj minut sem kar zadremal — je Krakar že sedel nekoliko vstran od mene in bral časopis.

To mu je čisto podobno: izkoristiti vsak trenutek! Sploh smo morali občudovati njegovo neutrudno, prav zagrizeno delavnost in sistematič-

nost pri delu, to, da ni moglo prav nič zmotiti njegovega delovnega načrta. Toda nevšečno je bilo to, da je bil prepričan, da so lahko vsi ljudje takšni, kot je on, prav tako neutrudni kot ura, točni in disciplinirani, pa delavni kot mravlje. Prav trpel je, ko je moral vendarle spoznati, da so sodelavci le različni od njega, nekateri celo zelo drugačni. To je seveda nujno pripeljalo do »prask in spopadov«, če pa že do tega ne, vsekakor pa do svojevrstnega napetega ozračja, v katerem ni bilo prijetno delati.

Kako le doživlja to savsko vodo, njeno barvo in lesk, ki ji ga daje sonce, pa redka drevesa na obeh obalah, pa ta vroči voljni pesek, pa mravljo, ki se sprehaja po širokem peščenem prostranstvu med njimi in med menoj, pa tista dva zaljubljenca, ki se golobčkata v grmovju, vendar še na naših očeh, ali sploh vidi vse to?

Seveda vidi, kako ne bi, toda dojema gotovo čisto drugače.

Ali pa sem v zmoti? Morda pa ga vse to vznemirja še bolj kot mene? Morda pa le ni samo robot, za kakršnega ga imamo, robot z železno dušo in trdim srcem? Morda je to samo videz, samo krinka, domiselno in skrbno izdelana in v pravem trenutku natakunjena na obraz?

Sicer pa, ali ne nosimo pravzaprav vsi krink? Le da eni takšne nebojlene, da jih pod njimi takoj uganejo, pa si jih potem raje kar strgajo z lica.

Ko je opazil, da sem se buden spet predal zraku, soncu in mivki, je brž odložil časopis in me povabil, naj prisedem.

»Veš«, mi je začel govoriti, brž ko sem se usedel poleg njega, »šla sva sem, da bi se lahko v tej tišini nemoteno in iskreno pogovorila. V pisarni človek nikoli prav ne utegne, sestanki, telefoni, pa še kaj ga venomer vznemirja in kosa, nikoli ne more biti pri takšnem pogovoru dovolj zbran in oseben.«

Nič mu nisem na to odgovoril; s paličico, ki sem jo pobral z mivke, sem začel po pesku risati like.

Potem je govoril kar precej dolgo. Že to, da so mu bile besede nekako suhoparne, da ni bilo nobenega posebnega ognja v njih, je izpričevalo, da opravlja vse to kot nekak službeni »dušebrižniški« posel, ker mu to pač narekuje neka posebna »moralka«, ne pa zato, ker bi tako resnično želel ali čutil kot potrebo iz čisto preprostih človeških nagibov.

V tem kratkem letu, odkar sem tako nepričakovano in nehotе pogledal nekoliko za kulise in spoznal, da so tam pravzaprav vsa osnovna človeška, pa seveda tudi komunistična načela — morala, logika, človečnost — postavljena nekako na glavo ali pa čisto na glavo, sem postal močno previden, celo nezaupljiv.

Če mi je torej rekel, da se želi pomeniti z menoj odprto in iskreno, je lahko pomenilo samo to: ti bodi pred njim povsem odkrit, odpri se na stežaj, dovoli mu, da pogleda tudi v tvojo najbolj skrito kamrico, on bo pa samo toliko, včasih tudi lažno, narejeno, kolikor bo presodil, da bo to godilo tvoji nečimrnosti, da se mu boš potem še bolj spontano odkrival.

Predvsem pa ti je treba vzeti samozavest in vero zase. To je staro, preizkušeno pravilo vseh skritih, tajnih služb v človeški zgodovini, ki so rabile temu ali drugačnemu namenu, tej ali drugi oblasti ali oblast-

niku. Če to uspeš, potem je »obdelovani« takó rekoč že goden, če ni že čisto nemočen na tleh.

Slo je torej za to, da bi me pripeljal tako daleč, da bi sam skesano in v usodo vdano zjecljal, kako je prav, da so me odpoklicali, še več, s tem da so mi storili samo uslugo in sem jim od srca hvaležen.

In res, ko je šla izbrana pridiga h kraju, zdaj nežna, intimno pobarvana, pa v prisposodobah, ki si jih lahko razlagal tako ali drugače, zdaj tudi preteča, tako med rožicami, kot pravimo, sem jo presekal z grenkobo in žalostjo, pa srdom, ki je vse bolj rasel v meni, kot preseka Jerman v Hlapcih župnikovo besedo: Pridiga je bila dolga, ukaz pa je eden!

»Kaj bi hodil toliko v rokavicah okoli stvari«, sem mu rekel, »povej naravnost, kar mi hočeš povedati: nisi nam ustrezal, zato pač greš.«

Prvič me je to popoldne pogledal ježno in s sovražnim leskom v očeh.

»Kako to misliš, nam?« me je brž presekal in se zapičil vame s prebadajočimi sivimi očmi.

Vedel sem, da je to najbolj ranljiva in občutljiva točka, ki jih najbolj prizadene, da postanejo prav popadljivi in so pripravljeni takoj na nož. Toda, gorje, kdor bi tvegala v takšnem šibkem trenutku odprti dvoboj! Zapodili bi se vanj kot ose na nesrečneža, ki je po nemarnem ali iz radovednosti podrezal v osinjak, ali kot lovski psi v prvi jesenski gonji na prvega zajca, ki bo prhnil s svojega ležišča; niti dlake ne bo ostalo od njega.

Mi in vi, to je vendar napad prav na srčiko enotnosti, ki smo jo s takšnimi žrtvami pravkar skovali. To je zločin nad zločinom, za kate-rega ni in ne more biti milosti, kaj milosti, niti kapljice vode ne smeš podati takemu človeku, ko je enkrat pahnjen med zgubljene in preklete.

Le brž, fant, sem si zapovedal, umakni se, potuhni se hitreje kot moreš, zakaj naslednji trenutek bo lahko že prepozno!

»No, mislil sem tako«, sem rekel na glas, »da pač nisem izpolnil pričakovanj predstojnikov, vam, predstojnikom, da nisem ustrezal.«

In tako je šel prvi oblak mimo, čeprav sva oba prav dobro vedela, kakšne narave je bil, da je bil nabit s strelami, viharjem in točo.

»Vidiš«, je rekel, »všeč mi je, da si to tudi sam doumel. To je tista prava komunistična samokritičnost, ko sam spoznaš, da nečemu nisi kos in si zmožen to tudi odprto in brez sramu priznati.«

Kako težko je bilo na to molčati, pa se zazreti po zeleni gladini vode, na kateri so se že nabirali prvi rdeči madeži odmikajočega se sonca, iščoč pri njenem navideznem miru in spokojnosti navdih za svoje ravnotežje.

Tudi to mu je bilo očitno všeč. Ta molk in mir namreč. Kako tudi ne, ko pa je tako poceni »zmagal«.

Spustil se je zatorej v prijateljski, skoraj že intimni klepet o tem in onem iz Nemčije, zlasti ga je zanimalo, kako presojam tega ali drugega vodilnega moža v naših predstavništvih v Nemčiji.

»To me zanima bolj tako, osebno«, je rekel, »lahko si čisto odkrit, kar koli mi boš povedal, bo ostalo med nama.«

Poznam te intimnosti, dragi fant, sem si rekel po tihem, toda če že hočeš zvedeti, kaj mislim o teh vaših mušketirjih, ti bom pa povedal.

»Če že želiš, naj ti povem čisto odkrito in naravnost, ti pa bom«, sem mu rekel. »Najbrž ne razumem čisto natanko in gotovo ne poznam vseh skrivnih vzgibov in nagibov, ki to povzročijo, kakor koli že, toda vsi ti Binići, Zajci in drugi, ki sem jih spoznal, so nekako čudno pokvarjeni ljudje, neznačajneži, lažnivci, karieristi, zahrbtnježi, poštenega in nedolžnega človeka bi, če bi jim to kdo »od zgoraj« samo namignil, hladno in brez premišljanja ugonobili; ne da bi trenili z očmi, so zmožni zjutraj priseči in se zakleti, da je to črno, zvečer pa spet, da je belo, če je le tako ukazano ali pa se jim samo dozdeva, da bi to utegnili biti nekomu od vodilnih všeč, skratka, takim ljudem pravimo čisto preprosto — barabe.«

Resnično sem se zagnal; prav čutil sem, kako mi hiti kri v glavo in kako se mi divji srd preлива po celem telesu; bil sem na meji, ko se človek komaj še obvlada, da čisto ne izgubi glave, pa bruha besede, besede...

Medtem ko sem se ihtavo zagnal, me je vse bolj blede Krakarjev obraz opozoril, da vendar ne smem predaleč. Toda nazaj nisem mogel več, rokavica je bila vržena.

»Resnično, neštetokrat sem se že vpraševal«, sem nadaljeval, »kaj vendar povzroči, da se prav takšni ljudje, kot sem jaz, z isto revolucionarno preteklostjo, z enakimi partijskimi in partizanskimi leti, z istim pogledom na svet, z istimi moralnimi načeli, to je s komunističnimi, ki jih oba dobro pozna, pa mi jih zato ni treba ponavljati, tako spreobrnejo, da postanejo ljudje z dvema življenjema, z dvema obrazoma, z dvema moralama: ena je njihova, zasebna za zaprtimi vrati, doma pri ženi in otrocih, v družbi z najbližjimi prijatelji ali pa celo resnično samo osebna, skrita in zaklenjena z deveterimi ključavnicami v deveti kamrici srca, druga je tista za javnost, uradna, »na liniji« kot pravimo, tista, ki jo na ves glas razglašajo, se ji klanjajo in ji kadijo, pripravljeni vsak hip vsakogar, ki ni njihovih, to je uradnih misli, utopiti v žlici vode.«

Prav ta hip je reko s severa proti jugu preletela jata lastovk. Čeprav so bile ptice visoko, je vendar uho zaznalo oddaljeni šelest njihovih kril; ali pa se je človeku, ko se je zazrl v hitro zginjajoči črni madež na plavem platnu neba, to samo zazdelo.

Smo res že spet tako daleč, da se lastovke že zbirajo, sem tožno pomislil.

»Nisem mislil, da te je tako prizadelo,« je rekel, ko je lastovičja jata že utionila za obzorjem in sva se spet vrnila k najinemu razgovoru. »Pa tudi sem bil prepričan, da smo lani jeseni to stvar razčistili in za vedno pokopali.«

»Tudi jaz sem bil o tem prepričan«, sem mu takoj odvrnil, »toda drugi očitno niso bili teh misli. Kako si naj sicer razlagam odpoklic iz Berlina? Saj se človek v enem letu komaj dodobra razgleda, toliko da delo zastavi, šele njivo poseje, da se izrazim v prispodobii, ko bi jo moral skrbno obdelovati, da bo dobro pognalo, da o žetvi sploh ne govorim, sredi največje zagnanosti nasilno pretrgajo tvoje delo in te pošljejo na delo čisto drugam. Tako seveda dober in skrben gospodar ne dela s hlapcem ali pa mora imeti za to zelo tehten razlog.«

»Povsem se strinjam s teboj«, je rekel in me nedolžno pogledal, »toda, ko smo tehtali razloge za in proti, se nam je zdelo prav, da greš tudi ti čimprej v vojno akademijo. Ko boš imel šolo za seboj, ko boš tudi ti vojaško bolj razgledan in izobražen, da tako rečem, pa ni nikjer zapisano, da te ne bi spet poslali kam v tujino.«

»Že kar zdaj se lepo zahvalim za prijazno ponudbo. Če bi se to res zgodilo, bom vseeno prej desetkrat premislil, preden bi privolil. Enkrat je kar dovolj, da človeka mine za vselej. Pa prav potrudili ste se, to moram reči, da ste mi enako, kolikor ste mi odprli oči, tudi zagrenili lepo število dni, ki sem jih prebil tam gori.«

Na to mi ni nič več odgovoril. Očitno se mi je zdelo, da sva si povedala, kar sva si imela povedati.

»Ura je že blizu pete«, je rekel in vstal. »Šla bova, saj sonce tudi ni več tako močno, da bi si človek še želel v vodo.«

Ni počakal, da zve, če sem tudi jaz teh misli. Pozorno je prijel košarico s praznim posodjem, v drugo roko pa torbo, v kateri je imel očitno službeno gradivo, ki ga bo doma prebiral, in se brž z dolgimi koraki odpravil na prostor, odkoder naju bo čoln prepeljal z otoka na obalo. Čolnar je namreč že čakal, saj sva bila na otoku samo še midva pa zaljubljenca v grmovju. Zdaj je čolnar zaklical še njima, naj se podvizata, sicer bosta plavala k bregu. Kazalo je, da bi bil fant kar za to, dekletu pa je bilo vendar malce nerodno, da bi ostala tako na oči v otoškem grmovju, pa ga je hitro potegnila za seboj in sta stekla k čolnu.

Potem do mesta s polkovnikom tako rekoč nisva več spregovorila. Prav želel sem si, da bi bila vožnja z njim čimprej pri kraju. Saj je bilo, kot da ždita na zadnjem sedežu avtomobila dve grmadi ledu, takšen hlad je vel od naju.

Izstopil sem na Slaviji. Do svakinjinega stanovanja, kjer sem stanoval pred povratkom v Berlin, sem imel tako rekoč samo še nekaj korakov. Pa sem se raje odpravil po Titovi cesti nazaj v središče mesta proti Terazijam, kar tako brez vsakega cilja. Saj kaj pa naj počnem sam ob tej zgodnji popoldanski uri doma? Morebiti bom spotoma srečal kakšnega znanca, da sedeva kam in spijsva kozarec za to mojo sedmino.

Zdaj bi mi prijal kakšen prijazen in pameten človek, s katerim bi se človek lahko odprto in preprosto, pa brez ovinkov in zavitih prispodob pomenil. So trenutki, ko ti je prav življenjska nuja, da se lahko nekomu do kraja »izpoveš«! In da ti potem pošteno pove, če imaš prav ali ne. Toda takšen človek je lahko samo žena, brat, dober, star prijatelj, pa čisto vselej še ti ne. Včasih ostaneš nenadoma čisto sam na tem božjem svetu in pogovoriti se moraš sam s seboj, kakor veš in znaš. Sam si moraš biti za tožnika in obtoženca, za sodnika, pričo in publikum.

Začelo se je pravzaprav na videz čisto nedolžno; vsaj pri meni brez kakršne koli zadnje misli. Sumničili so človeka, da diši po informbiroju, in to so mi dali vedeti tako med vrsticami, med rožicami, kot pravimo, jaz pa sem se jim nasmejal, češ da so to prazne marnje, dokler mi ne povedo kaj bolj trdnega. Fanta sem namreč dobro poznal, saj sva delala dve leti skupaj; poleg tega se je resnično bolj ukvarjal z lovom in ribolovom kot s politiko. (Pa ne s tistim »političnim« lovom in ribištvom po modi, ki »sodi« k položaju, zakaj na lovu srečaš zdaj to »zverino«, drugič

drugo, opazijo te, pa če še uganeš, kakšne zadnje šale radi slišijo, si kmalu na konju.) Ko so videli, da jim ne verjamem kar tako meni nič tebi nič na prvo besedo, so se brž umaknili; pozabi, so mi rekli, nič slabega nismo mislili.

Pa nisem mogel kar tako pozabiti, zakaj toliko sem že vedel, kaj pomeni, če začno udbovci o nekom kaj takega šušljati, še celo, če je mož partijski sekretar. S temi stvarmi se res ne moremo in ne smemo šaliti! Igrati moramo pošteno in z odprtimi kartami, stalinizem in njegove pošastne metode pa naj ostanejo, kjer so, dokler jih tudi tam ne bo vzelo, kakor je še vedno v zgodovini topla, srčna sapa človeka pobrala vse, kar je bilo grdo, nizkotno in protinaravno.

In sem odigral z odprtimi kartami!

Norec, slišim glas iz občinstva, sodnik pa se mi pomilovalno nasmihla.

Čez štirinajest dni, kar sem zvedel za nevarna sumničenja o sekretarju Ribiču, je bila v Düsseldorfu letna partijska konferenca; udeležil sem se je kot delegat partijske organizacije iz vojne misije v Berlinu. Na dnevnem redu je bila seveda tudi volitev sekretarja in izvolili bomo dotedanjega, saj so ga prav s to nalogo pred dobrega pol leta poslali med osebje generalnega konzulata v Düsseldorfu.

In mi ni dala žilica miru!

Omenil sem tudi, da bi bilo prav, če bi tisti, ki imajo kakšne pripombe na račun tovariša sekretarja, le-te na konferenci tudi povedali. Če so namreč napake takšne, da jih bo brez težav odpravil, je prav, da mu jih povedo, če so pa hujše narave in bolj zapletene, pa je še celo prav, da zvemo zanje, zakaj v takšnem primeru ga najbrž ne bomo mogli izvoliti za sekretarja.

V dvoranici je nastala za nekaj trenutkov tišina, da je bilo slišati glasnejše zapestne ure, kako so neutrudno in neprizadeto tiktakale. Sekretar Ribič, s katerim sva sedela v delovnem predsedstvu, se je vprašujoče in malce prestrašeno zagledal vame, kot bi želel v hipu zvedeti, kaj vendar je v »zraku«. Večina delegatov je prav tako z radovednimi očmi strmela vame, češ: Fant, dosti si upaš, kako jo boš zvozil, je pa drugo vprašanje; vsi so seveda prav dobro vedeli, kam »pes taco moli«. Samo udbovci so ostali na zunaj povsem mirni, na videz neprizadeti, kot da se jih to prav nič ne tiče in prepuščajo drugim, naj se zmenijo o tem, kot vedo in znajo. Sami ste si skuhali vrelo juho, zdaj pa jo tudi sami posrebadajte, so govorile njihove porogljive oči.

Med odmorom me je Binić povabil na vrt, da bi se na samem pomenila, tudi drugi delegati so bili večidel na prostrani terasi, ki se je iz pritličja vile, v kateri smo zasedali, stezala globoko med razkošno grmičevje in drevje; kadili so, pili coca colo in pivo in se, ko so mežikali v sonce, lagodno pomenkovali.

Počasi sva odkoračila po skrbno negovani peščeni stezi in nisva spregovorila, dokler nisva prišla na dnu vrta, kjer je bila ljubka vrtna uta, do konca poti. Nad uto se je šopirila visoka in široka rdečelistnata bukev in dajala bogato senco. V tej senci sva se ustavila.

»Ni bilo prav, da si povedal tisto o Ribiču«, je začel Binić. »Vem, da si mislil predvsem name, ko si izzival razpravo o njem. Ne smeš

misлити, da se je bojim ali da mi je nerodno, da bi spregovoril, toda še ni čas, še ni zrelo. Zato je bolje, da ostanem trenutno v tvojih očeh, pa morda še v očeh koga, kot opravljivec in zahrbtnjež, ki si ne upa z odkrito besedo pred človeka, o katerem je beseda.«

Medtem ko je govoril, me ni niti za trenutek pogledal s svojimi izrazito črnimi očmi naravnost v obraz. Vseeno, sem pomislil, imaš slabo vest.

»Jaz pa sem še vedno mnenja,« sem vztrajal, »da bi mu morali povedati; če ne na konferenci pa vsaj v ožjem krogu, v komiteju, na primer, če so očitki in pripombe takšne narave, da sodijo v partijsko pristojnost. Če pa imate proti njemu kaj, kar je že v pristojnosti »državne varnosti«, čeprav se najbrž ne da eno od drugega čisto ločiti, potem pa ne razglajajte tega in ne ustvarjajte »javnega mnenja« za njegovim hrbtom, temveč ukrepajte.«

»Ti gledaš na te stvari nekoliko preveč preprosto,« mi je dejal. »Če ti je prav, bi se ob priložnosti, ko bova imela več časa, o tem kaj več pomenila. Ko boš prihodnjič priletel k nam na obisk, ali pa bo mene odneslo v Berlin, se bova usedla v odmaknjen kotiček, si natočila žganja in se odkrito pogovorila.«

S terase so naju poklicali k nadaljevanju sestanka, zato sva se brž napotila po peščeni poti, zdaj po drugi strani vrta, proti hiši. Vroč julijski dan se je nagibal k poldnevu; drevesa, grmičevje in cvetovi so pili najvišjo svetlobo dneva z vso razpoložljivo močjo.

Za hip me je premamil, da sem pomislil, če mu je res do tega, da bi se iskreno pogovorila. Zatorej sem mu odgovoril, da bi me resnično veselilo takšno srečanje in odkrit pogovor o stvareh, ki jih najbrž res premalo poznam, da bi lahko o njih zanesljivo sodil. Te stvari, ko gre za človeka, za njegovo svobodo, srečo, največkrat za tisto vsakdanjo najbolj preprosto srečo, da ne govorim, da gre dostikrat tudi za glavo, pa če že ne za glavo, pa za celo življenjsko pot, so tako občutljive, da jih moraš dobro obvladati, če se hočeš z njimi spopasti.

»Torej, dogovorjeno,« sem rekel in mu ponudil roko, preden sva se razšla.

»Seveda, dogovorjeno«, je odgovoril, mi stisnil roko in me prvič med tem pogovorom pogledal iz oči v oči.

Kako si le mogel biti tako naiven, se mi krohota občinstvo, sodnik in tožilec pa se važno mrščita, čeprav sta najbrž enakih misli.

Kako sem mogel?

Čisto preprosto: verjel sem na besedo, ker spake, ki se je skrivala pod masko, še nisem spoznal, o obrazu, ki sem ga gledal, pa tudi še nisem bil čisto trden, je maska ali ni. To, kar so nekateri trdili z gotovostjo in z vednostjo izkušnje, da je, me ni prepričalo. Nasprotno, sam sem jih tolažil in jim zatrjeval, da najbrž ni in da, če že kani postati, da moramo to v kali zatreti. In da navsezadnje sploh ne verujem, da bi lahko prišlo kdaj pri nas tako daleč kot v prvi deželi socializma, da je moral brat izdajati brata, mati zatajiti sina, oče zavreči hčer, žena se odreči možu, ker je neñadoma, čez noč postal »sovražnik ljudstva«.

Skratka, izkusiti sem moral na svoji koži!

Dva meseca po partijski konferenci se jim je očitno zdelo, da že lahko malo »udarijo«. Da ne bo fant mislil, da se lahko z nami meni nič tebi nič šali, sem zvedel, da je Binić dejal, ko je pognal »kolesje«.

Ker nimajo ničesar v roki, da bi te precej »spodnesli«, se zadovoljijo za začetek tudi z malenkostmi, s pretiravanji in natolcevanjem, pa tudi z lažmi, če že ne gre drugače. Prav jim pridejo najbolj nadrobnosti iz vsakdanjega življenja, ki jih večje napihnejo, povečajo in ob pravem trenutku vržejo na prizorišče pred primitivno občinstvo. Ko jim pred istim občinstvom dokažeš, da so lagali, da so iz muhe naredili slona, da je bilo vse skupaj preveč preprosto in prozorno prirejeno, se brž opravičijo, nadvse sladki so, smehljajo se ti in te prijateljsko trepljajo po ramah, češ, oprosti, ne zameri, kako se nam je le moglo to zgoditi; tega, ki nam je to natvezel, bomo takoj trdo prijeli, da ga bo za vedno minilo delati se norca iz tako občutljivih stvari. Navadno je seveda »tisti« neka neulovljiva in nedoločljiva oseba, ki izgine kot voda v pesku, ko jo začnejo na videz vneto iskati.

Za prvim udarcem ali prasko pride kmalu drugi, pa tretji, polagoma začneš doumevati, da je v tem nekakšen sistem »izčrpavanja« nasprotnika. Pa to niti ne bi bilo tako hudo, zakaj na sovražnikove prijeme, ko jih spoznaš, pač odgovarjaš s svojimi, s takšnimi, za katere misliš, da bodo močnejši, uspešnejši, saj so predvsem odkriti, storjeni iz poštenih pobud, v »pravični vojni«, da tako rečem; hudo in bridko postane, ko zelo hitro spoznaš, da si v takšnem spopadu, ki ga nisi niti hotel niti ga nočeš, vse bolj osamljen in po pravilu obsojen na poraz. Tisto čudno načelo, ki ga nikoli nisem mogel prav razumeti, »partija ima vedno prav«, je začelo veljati tudi za udbo, in to toliko bolj, ker so začeli obe organizaciji v praksi vse bolj enačiti.

Prvi spopad smo končali na seji partijskega komiteja, kjer so seveda doživeli popoln poraz in ga tudi prostodušno priznali: oprosti, napačno smo bili obveščeni, ne bo se več ponovilo, pokopljimo to, kot da ni ničesar nikoli bilo med nami. »Si za to?« me je vprašal Binić s tako nedolžnim in dobrim obrazom, kot bi se resnično popred pogovarjali samo o načrtu za vznemirljiv in obetajoč nedeljski izlet.

Kaj bi ne bil, seveda je, so mu hiteli pritrdjevati drugi člani komiteja in se mu spodbudno nasmihati. Zdeli so se mi kot otroci, ki prigovarjajo grešnemu bratu, naj vendar izkoristi očetovo dobro voljo in naj ne trmo-glavi več. Še trije člani komiteja so bili namreč »mupovci«, kot smo jih imenovali po kratici MUP »ministarstvo unutrašnjih poslov«, to je Binićevi podrejeni, samo sekretar Ribić je bil v tem pogledu »neodvisen«.

Na isti seji komiteja je nameraval tudi sekretar Ribić razčistiti z Binićem in z drugimi člani komisije svojo zadevo. V teh dveh mesecih, je rekel, so stvari postale že toliko poznane, da si moramo odkrito povedati drug drugemu, kar se je nabralo, potem pa potegniti črto in ugovoriti, ali lahko še skupaj delajo (in živijo) ali ne; tretje poti ni. Drzen in frontalen napad name je bil tudi zanj znak, da ne kaže več čakati in se prazno tolažiti, da bosta že čas in potrpežljivost zacelila rane.

Tistikrat sem bil njegov gost. Kadar sem namreč priletel za kakšen dan, dva po opravkih iz Berlina v Düsseldorf, sem stanoval zdaj pri tem, drugič pri drugem, kdor me je pač prvi prijazno povabil.

Danilo se je že in naspal sem se že, ko je šele prišel s seje komiteja. Stopil je k meni v sobo, se opravičil, ker me je prebudil, in se vrgel kar oblečen in obut na drugo posteljo. Prižgal si je cigareto in začel puhati modri dim proti stropu. Precej časa ni črhnul besede. Gotovo je bil težek boj, sem pomislil, da ga je tako zdelalo.

»Kako je bilo?« sem ga vprašal, ko se mi je zdelo, da že predolgo molči.

Najprej je samo zamahnil s prosto levico, ne da bi bil kaj rekel, pa spet vlekel cigareto. Potem pa se je hitro vzravnaval, se usedel na svojo posteljo, in medtem ko je prav srdito ugašal cigareto v pepelniku na posteljni omarici, spregovoril: »Res si nisem mislil, da so takšni prasci. Da so vseh masti polni, to sem vedel, tega pa res nisem pričakoval.«

Nato mi je pripovedoval, kako so ga napadli, pa se umaknili, pa spet napadli, najprej so bili ostri, skoraj surovi, ko pa jih je dokončno zavrnil in jim nato polagoma strpno in zbrano dokazal prav tako jaz pred njim, da lažejo, natolcujejo, napihujejo, in ko je na koncu koncev ostal samo milni mehur, ki je mimogrede počil, so se v hipu spreobrnili in ubrali spokorniško taktiko.

»Nenadoma so bila pred menoj najbolj nedolžna in mirna jagnjeta, ne pa napihnjeni in režeči levi in volkovi, kakršni so bili nekaj ur prej,« je končal sekretar svojo pripoved.

»In kaj ste se zmenili, kaj ste sklenili po vsem tem?« me je zanimalo.

»Kaj pa hočeš drugega,« je rekel, »kot se pobotati in se delati, kot da pravzaprav ni nič bilo; skritizirali smo se, sedaj pa spet na delo.«

»Pa jim verjameš? Misliš, da se bodo tudi oni držali dogovora?«

»Mislim, da se bodo, saj jim kaj drugega tudi ne kaže. Neka meja je navsezadnje tudi za njih. In ta meja je — partija.«

»Oprosti,« sem mu rekel, »saj tudi sam želim, da bi bilo tako, toda vseeno jim ne verjamem. Nekdo, ki te tako lahko brez vsakega pravega vzroka napade, tako rekoč za šalo, da si preganja dolgčas ali kaj, in vse to pokriva tudi s partijo, nato pa se prav tako lahkotno umakne, opraviči, malce pocmeri, če je potrebno, in to spet pod okriljem partije, si te bo jutri zagotovo spet privoščil. Samo drugič bo bolj pripravljen, bolj zviti, še bolj grd in strupen.«

Medtem se je že čisto zdanilo; z ulice je bilo čutiti, da ljudje hitijo na delo. V sobo je pokukala Ribičeva žena, zaželela obema dobro jutro in naju pobarala, če želiva dobro, vročo črno kavo.

Ko smo potem vsi trije sedeli na posteljah in jo z užitkom srebali, je Ribič na kratko povedal še njej, kako je bilo na nočni seji. Tudi ona se je strinjala z menoj, naj jim ne verjame, da se bodo držali sporazuma.

Čeprav na popolno zmago v tem spopadu sploh ne more računati, sem mu rekel, da bi se na njegovem mestu brž ko mogoče odpeljal v Beograd poročat v ceka, kaj vse počnejo »mupovci« pod plaščem svoje vneme »varuhov revolucije«.

Čeprav sva mu oba dopovedovala, da bi bilo to najpametneje, kar lahko v tem trenutku stori, se ni dal pregovoriti. Menil je, da bi bil takšen korak po vsem tem, ko so se na seji komiteja odkrito pogovorili, grd in zahrbtn.

»Zanje pa ne bo prav nič grdo in zahrbtno, ko te bodo zdaj v Beogradu še bolj očrnili, kot so te že? Zakaj veruj mi, da se še ne boš dvakrat obrnil v postelji, ko boš šel zdaj po prečuti noči počivat, pa bodo oni že napisali svojo verzijo poročila.«

»Ne verjamem,« je rekel, »tako pokvarjeni vseeno niso. Če pa bi se ta tvoja napoved uresničila, se mi bo pa res zastavilo vprašanje, kako naj sploh še vrednotimo osnovna moralna načela v naši partiji: ali je resnica še resnica, poštenje še poštenje, tovarišstvo še tovarišstvo, skromnost še skromnost ali pa so zdaj iz nekakšnih višjih ciljev in potreb v veljavi drugačne vrednote?«

»No, vidiš,« sem brž povzel njegovo misel, »približala sva se bistvu stvari. V tem primeru se razhajava le v tem, da sem jaz že prepričan, da zanje, da tako rečem, resnično že veljajo neke druge moralne vrednote in vodila, ki so jim za revolucionarno merilo pri oceni človeka in njegovih dejanj, predvsem pri oceni temeljnih revolucionarnih kadrov, ti pa o tem še dvomiš, pravzaprav bežiš od te ugotovitve, ker se je bojiš.«

Tako smo se vnovič znašli pred vprašanjem, ki nas je vse bolj težilo in vznemirjalo: zakaj vendar se »spopadamo«, zakaj se dostikrat prepiramo za »oslovo senco«; zakaj dobivajo vsi ti nesporezumi pa razprave in ostri obračuni vse bolj obliko in pomen dveh nasprotujočih si strani, dveh taborov, med katerima je vse globlji jarek, včasih že prepad, ki ga skoraj ni moč več zasuti ali pa vsaj premostiti? To seveda ni prišlo kar tako samo od sebe niti ni to mušica, ki roji nekemu po glavi, pa jo pač moramo prenašati, ker je na takšnem položaju, ko ga bo minila, pa bo spet vse v redu in prav.

Pa doma tega kot da nismo opazili. Navsezadnje je to tudi razumljivo: kogar ne zadene neposredno ali vsaj posredno, ne ve, ne vidi in ne čuti, zanj je vse tako, kot piše v učbenikih in propagandnih knjižicah o nekdanji ozni, zdaj udbi, o njenih herojskih kadrih in njihovih junških podvigih v boju s protirevolucijo. Dostikrat, če nam je morebiti prišlo kaj čudnega na uho o njihovih postopkih, smo jih branili, se potegovali zanje in prepričevali morebitno žrtev, da so se v prizadevnosti varuhov revolucije in socialističnega razvoja pač zmotili, da ni prav nič čudnega, če imajo včasih tudi malce pretrdo roko (kdo bi je ne imel pri takšnem opraviilu!), torej jim ne smemo zameriti, včasih je treba pač take stvari spregledati, zakaj izjema samo potrjuje pravilo.

Tu, kjer nas je samo peščica, pa se zato ne more porazgubiti v množici, ti pa nepričakovano, tako rekoč z jasnega, kot pravimo, neka grda resnica butne naravnost v obraz. Nenadoma spoznaš, da si pravzaprav med vrstniki, med tovariši, med nekdanjimi soborci človek druge vrste. Kot da je naša revolucija vlak s tremi razredi: v prvi razred sodijo izbranci, le-ti pa delijo in razvrščajo druge po nekih svojih skritih in nedoumljivih merilih v manjvredne občane, najprej v tiste, ki jim vendarle gre izjemni drugi razred, potem pa v široko množico iz tretjega razreda, da tistih nesrečnikov, ki so zunaj razredov, sploh ne omenjamo.

Lahko si opravljal mnogo bolj odgovoren posel kot tvoj kolega ali pa celo odgovornejšega, si prav tako prvoborec in nosilec spomenice 1941 kot on, si član partije še kakšno leto pred njim in tako naprej, toda on je iz mupa, torej je že s tem nekaj »boljšega«, boljši partijec od tebe,

bolj zvest domovini in revoluciji, kot moreš biti ti, urnejši in bistrejši od tebe. On je lahko čez noč izvedenec o marsičem, kar bi ti morda tudi s potrebnimi šolami težko dosegel, skratka, on je »maziljen«, »posvečen«, ti to nisi, zato je on sam po sebi, po »stvari kot taki« vreden vsega zaupanja, ti pa si sam po sebi, po »stvari kot taki« venomer z eno nogo v »grehu«, in je potrebno samo malo, da zakoračiš vanj še z drugo. Zatorej je prav, če ti postavijo enega ali več »angelov varuhov«, ki bodo poskrbeli, da boš pravočasno opozorjen, da si se približal nevarni meji med dobrim in zlom.

Toda, kaj je dobro in kaj je zlo?

Domišljaš si, da vendarle približno znaš ločiti dobro od zlega; nekaj po naravi stvari sami, kakor so te naučili prastarih človeških resnic, pravil in zakonov od rojstva sem starši, šola, duhovniki pa pisatelji, slikarji in kiparji, skladatelji, arhitekti, sploh vsi umetniki, ki izpovedujejo resnico ali pa si vsaj pošteno prizadevajo, da bi jo našli, in navsezadnje še krona vseh učenosti — filozofija s svojimi odmevi, izrastki in poganjki v politiki. Toda izkaže se, da prav oni, politiki, ki so nekako na spodnji stopnici piramide, če jo obrneš, kakor je pravzaprav prav in po pravici močnejšega in v danem trenutku najpametnejšega vnovič in vnovič, kakor pač kaže politično vreme, razglašajo in ukažejo »urbi et orbi«, kaj je dobro in kaj je zlo.

Večidel se ljudje temu pokorijo, vsaj vprvo mirno sklonijo glave, in če je tako zaželeno ali celo ukazano, tudi glasno potrdijo ali pa celo z veseliciami in pritrkavanjem zvonov proslavijo pravkar objavljeno zapovedano modrost. So pa tudi nekateri, v prvem trenutku sicer zelo redki, ki premislijo, ali pa je ta nanovo razglašena modrost tudi resnična učenost in modrost v skladu z vsemi starimi, tisočkrat preizkušenimi modrostmi. Če ugotovijo, ali se jim vsaj tako zdi, da ta nova modrost to ni in da tudi nikoli to ne bo postala, potem to tudi mirno povedo.

Pa kmalu že ne gre več samo za velike, kapitalne modrosti, kot pravimo, takšne, ki obračajo kretnice življenja, pa da zato o njih ne more biti razprave, dvogovora (česarvno bi moral biti prav tu dvogovor najživahnejši). Polagoma je vse več stvari, ki postanejo »tabu«, nedotakljive, o katerih lahko seveda nemoteno premišljuješ, se še morebiti pogovarjaš z najintimnejšim prijateljem v deveti sobi za devetimi zidovi, da bi javno razpravljaj o tem, na partijskem sestanku, na sestanku občanov, mirno z utemeljitvami, brez strasti ali pa tudi z njo, če je takšna tema, gorje.

Toda to postane neznosno, ko se začnejo motoviliti okoli tebe razni vohljači in špiclji, za katere prav dobro veš, da so to, pa se moraš delati, kot da tega ne veš, eni bolj drugi manj spretni, tretji pa popolni nevedneži za tako opravilo; pa ne beležijo in ne poročajo samo tega, kaj da si rekel in česa nisi, pa bi očitno moral reči, kako si rekel, s kakšnim odtenkom v glasu, si izrekel ob pravem trenutku ali pa je bilo zastavljeno tako, da pomeni to in to, ne, opazujejo in poročajo, kaj si imel za zajtrk, kakšna so kosila pri hiši, če nisi morda preveč naklonjen samo nacionalni kuhinji, kako se vedejo otroci, če ni v njihovem vedenju razbrati kakšen tvoj »odklon«, če že ne protirevolucionarnost, da o tvojem »ženskem« in drugih podobnih vprašanjih sploh ne govorimo. Ne

veš, ko to opazuješ in potem ob priložnosti še zveš, da je resnično in dobesedno prav tako navedeno v tvojem »predmetu«, se bi smejal, bi preklinjal in vse skupaj poslal k vragu ali pa bi se razjokal nad vso to mizernostjo.

Cez dva meseca po tisti nočni seji komiteja so sekretarja Ribiča poklicali na poročanje v Beograd. Naneslo je, da sem bil spet službeno v Düsseldorfu prav tisti dan, ko se je vrnil iz domovine. Ko je zvedel, da sem tam, mi je telefoniral in me povabil na kosilo.

»Ta cirkus te bo gotovo zanimal,« mi je namignil.

Ko sva se pri njem ustoličila v dnevni sobi in nama je njegova žena pred kosilom nalila dobrega domačega žganja, je za uvod, kot bi hotel vnaprej onemogočiti vsakršno moje ugibanje, kratko oznanil: »Vračam se domov. Takoj.«

Nisem se mogel zadržati, da ne bi takoj planil: »Ali ti nisem rekel, ti nisem napovedal, kako bo?«

»Seveda si. Tudi to si imel prav, ko si mi svetoval, naj grem takoj v Beograd urejat stvari. Binić in njegovi so namreč resnično, kot si napovedal, takoj po seji komiteja napisali pismo, me v njem obtožili kaj vem česa vsega in predlagali, da me morajo takoj odpoklicati. Pa to zdaj niti ni več tako pomembno pri vsej tej zgodbi. Prav, skoraj eno leto smo bili v Nemčiji, si jo malo ogledali, nič hudega, če gremo spet domov. Poleg drugih drobnarij sem si priskrbel odličen ribiški pribor, in to mi zadoštuje,« je rekel in se žalostno nasmehnil svojemu obešenjaškemu humorju.

Zvrnila sva že drugo čašico žganja in natočil je brž obema tretjič. Žena, ki je pravkar vnovič vstopila v sobo s krožniki v naročju, da pripravi mizo za kosilo, naju je opozorila, naj ne hitiva preveč, saj naju čakata še dve buteljki rizlinga.

Ribič pa, kot da je ni slišal, je brž izpil še tretji kozarček in praznega trdo postavil na mizico.

»Veš, najhujši občutek, s katerim sem se vrnil iz Beograda, ni v tem, da se mi je zgodila krivica, temveč to, da sem jih povsod, kjer smo to našo zgodbo premlevali, zelo hitro in zlahka prepričal, da so vse obtožbe proti meni in proti mojemu delu in vodenju v komiteju v celoti lažne ali pa najmanj močno napihnjene in spretno prirejene za zamišljeno podobo, vendar to vse ni nič pomagalo in ni niti za las premaknilo že sklenjene odločitve: takojšen odpoklic. Dobro, sem jim rekel, takoj se bom vrnil, nimam nič proti temu, toda vse člane partije v Nemčiji je treba seznaniti s sporom v komiteju, če ga že tako imenujemo, in s tem, da ga jaz nisem zakrivil in da ni na meni nobenega greha, ki so mi ga naprtili, skratka, da so krivi tisti, ki ostajajo. To pa je bilo, kot bi zlil olje na ogenj, češ, ali sem še čisto pri pravi pameti, ko predlagam nekaj tako nemogočega.«

On je potem vse bolj trmasto vztrajal pri tej zadevi, kakor so mu najprej zlepa, potem pa tudi že z grožnjami, da ga bodo kaznovali, dopovedovali, da je to nemogoče. Da ga razumejo, so mu dopovedovali, in zdaj ko so slišali obe plati zvona, vedo, da se mu godi krivica, toda tudi on naj razume, da odnosi s kadri iz mupa niso tako preprosti in jih morajo ob vseh takšnih neljubih primerih, kot je zdaj ta njegov, zelo

previdno in z veliko potrpežljivostjo obravnavati. Mora razumeti, da so njihove naloge mnogo bolj zapletene in odgovorne, kot je bila na primer njegova, pa so zato lahko pri takšnem napetem delu njihove ocene včasih prenagljene ali preostre, včasih tudi plod prenapete in preutrujene domišljije. Skratka, da se je treba včasih v takšnem smislu tudi »žrtvovati«.

Nak, da jim je rekel; to da že razume in ve, da imajo spoštovani tovariši iz mupa dostikrat težke naloge, toda da bi morali imeti zato med nami neki poseben položaj, nekakšne privilegije in bi jim bile k temu dovoljene še takšne s poštenimi ljudmi, kot so si jih privoščili tudi z njim, tega pa ne razume in ga tudi nihče ne bo o tem prepričal.

In tako so se razšli.

Vrnil se je kot poraženec, kot nekakšna garjeva ovca, da hitro pospravi prtljago in se z družino vrne v domovino. Binić in njegovi pa so seveda spet triumfirali: Glejte, zgledujte se, z nami ne kaže češenj zobati!

Kmalu za tem je prišel k meni v Berlin na uradni obisk polkovnik Krakar z vodjo personalne službe iz ministrstva zunanjih zadev. Poleg drugega smo se dotaknili tudi mojega »spopada« z Binićem, zakaj o tem »spopadu« sem takoj izčrpno poročal svojim predstojnikom. Tako, sem rekel v pismu, se niti ne nameravam iti niti si tega ne dovolim. To sem v nočnem razgovoru z obiskovalcema iz Beograda in s konzulom Zajcem, ki je zastopal drugo stran, spet ponovil. Ko smo bili pri kraju, sem se zavedal, da so se, čeprav so za zdaj morali priznati poraz, samo umaknili, da bodo ob prvi priložnosti spet napadli. Samo kdaj in kako? Človek bo moral biti previden, da se jim ne bo dal po nepotrebnem sam v roke.

Pa so izbrali mnogo bolj taktično in na videz čisto normalno pot, tako, da se ne morem prav nič razburjati ali jim kaj oporekati. Vsi smo čili in zdravi, volk je sit in koza je cela, kot pravi večno veljavna ljudska modrost.

Celo uspavati sem se dal. Po tistem novembrskem nočnem razgovoru v Berlinu smo namreč, da tako rečem, kar lepo vozili. Odnosi seveda niso bili topli niti pristrčni, bili pa so, kolikor smo se srečavali, službeno korektni.

Ko sem bil spomladi 1951 po enem letu v domovini, so me prav v mupu posebno pohvalili, češ da sem prav s svojim dotedanjim delom vnovič odkril, da je lahko v danih okoliščinah vojna misija v Berlinu mnogo zanimivejša in koristnejša točka, kot pa so to cenili ob mojem odhodu pred enim letom. Zato da mi bodo najbrž v kratkem poslali poleg novega konzula, ki je že prišel pred pol leta, še eno moč. To bo pa seveda njihov človek, vendar me naj to ne moti in ne vznemiri, čeprav da imam nevspešne izkušnje z njimi.

Preden sem odšel poleti z družino na počitnice, je novi mož prišel.

Takoj na prvi pogled mi ni bil všeč s svojo nadutostjo in neskromnostjo.

Določil sem mu pisarno, prav lepo in prijetno, pa ni bil zadovoljen; da ne more dovoliti, mi je rekel, da bi imel navadni uradnik misije pa še »folksdojčer« povrh prostornejšo in imenitnejšo.

Toda on jo trenutno potrebuje pri svojem delu, vsak dan ima dosti strank, ti pa se boš tako rekoč pol leta samó učil nemščino, da boš sploh lahko kaj delal, sem mu dopovedoval.

Pa ni ne lepa ne bolj ostra beseda nič pomagala, trmasto je gonil svojo, češ da ga ne morem prepričati, ker ne gre toliko zanj kot preprosto prek njega za ugled dežele.

V redu, sem pomislil, zaradi tega se ne bomo prepirali in ne bomo malenkostni, čeprav, dragi fant, me še kako ima, da ne bi popustil in bi ti kratko in malo ukazal, da moraš v pisarno, ki sem ti jo izbral.

Potem je uganjal svoje muhe pri stanovanju in pohištvu; zdaj mu ni bilo to všeč, pa spet kaj drugega ne. Poslal sem ga v klet in na podstreho, kjer je bilo na kupe ostankov raznega stilnega pohištva in druge šare, ki je ostalo še od nemškega ministrstva za vzhodne pokrajine ali pa so ga naši ob preselitvi iz vzhodnega Berlina, odkoder so se morali ob informbiroju na hitro preseliti, privlekli. Z ženo sta izbrala nekaj kosov različnih stilov brez vsakega okusa, tako da sta potem imela za spalnico, zlasti pa sprejemnico pravo sračje gnezdo.

Izrazil je tudi željo, naj ga čimprej uvedem v diplomatski krog in v krog drugih berlinskih znancev, s katerimi sem imel že lepe stike. Da se hoče čimprej podrobno seznaniti s položajem in se poglobiti v probleme, je rekel.

Zelo lepo in spodbudno da je to od njega, sem mu odgovoril, zakaj še kako si želim dobrega sodelavca, toda dokler ne zna nobenega tujega jezika, mi ne more trenutno prav nič pomagati. Za zdaj je njegova prva naloga, da se čimbolj pridno uči nemščine in se je tudi čim prej nauči. Seznaniti ga z ljudmi, dokler se ne more pomeniti z njimi najpreprostejših vsakdanjih besed, to mora razumeti, ne bi imelo nobenega smisla; pa tudi vljudno ne bi bilo.

Pa ni hotel razumeti. Bolje, razumel je že, toda delati se je moral, kot da jaz ne razumem in ga oviram pri delu. Si bo pa pomagal s prevajalcem, je rekel.

Prevajalec je drag, sem mu še kar naprej potrpežljivo razlagal, poleg tega pa je v diplomaciji v navadi le takrat, če gre za stike na najvišji ravni ali za izjemno protokolarno zadevo. Za takšne vsakdanje zveze in razgovore, za klepet na koktajlih in sprejemih moraš pač znati en svetovni jezik ali pa jezik dežele, v kateri si, tu nič ne pomaga.

Tako sem hitro spoznal, da so mi namesto pomoči naprtili novo težavo in novo skrb. V prvem trenutku sem namreč resnično menil, da je samo to. Nisem si mogel seveda zamišljati, da je prav ta mož določen za mojega naslednika in bom moral prav njemu čez dober mesec predati misijo kot vršilcu dolžnosti šefa. Takrat, če bi bil to uganil, bi se bil morda še spraševal, če so tisti, ki so ga izbrali za to nalogo, še čisto pri pravi pameti ali pa so izgubili že vsa merila za kadre v diplomaciji, pa če jih še tako široko in prizanesljivo obravnavajo.

Zdaj, ko sva si s polkovnikom Krakarjem na savskem otoku vse razodela, mi je kajpak vseeno. Pa ne samo zato, ker vem, da s Krakarjem o tem ne kaže izgubljati besed, ker bi bilo to, kot bi sipal vodo skozi rešeto, predvsem zato, ker se ne moreš o teh nadvse občutljivih

stvarah pravzaprav z nikomer, ki ima v tej deželi kakšno besedo, pomeniti.

Ali se naj postavim na sredo ceste in začnem vpiti in razlagati, kdor koli bi me hotel poslušati?

Nedavno sem namreč prijatelju pripovedoval o teh zgodbah in zgodbicah, ki so se rojevale med našimi diplomati zdaj tu zdaj tam, vse nekako po istem vzorcu in kopitu, z istimi ali zelo podobnimi zapleti in razpleti, kot bi neki nevidni animator vodil na vrvici vse te mupovce, ki so v tej ali drugi bolj ali manj imenitni in odgovorni diplomatski funkciji spočenjali nove in nove kadrovske ali drugačne afere in aferice. In vedno, seveda, so iz »boja« izšli kot zmagovalci, čisti, neoporečni, trdni, zvesti, revolucionarni, med tem ko je moral »nesrečnež«, ki se je drznil misliti s svojo glavo ali jim je kako drugače v kakšnem trenutku prekrižal pot ali jim ni bil preprosto pogodu, prej ali slej iti.

Ali ni v tem že nekakšno pravilo, ali ni to že neki sistem, ki se nevarno približuje stalinističnim metodam, sem vprašal prijatelja. Se ti ne zdi, da bi se moral človek o vsem tem, o vseh teh izkušnjah, opazanjih, mnenjih in dvomih pogovoriti s kom na vrhu?

Pa mi je mirno odgovoril, da se ne splešča; samo še bolj razočaran in potrj da bi bil potem. Nekdo, ki je imel podobna doživetja, je šel naračnost k ministru in mu govoril, govoril vse, kar je vedel in znal, in na lastni koži doživel, le-ta ga je mirno do konca poslušal, nato pa mu odgovoril: Že mogoče, da je vse to res, kar mu je povedal, toda on noče o tem nič vedeti niti imeti s tem opravka, to da ni v njegovi pristojnosti.

In sprejem je bil pri kraju.

Ko se je vrnil s tega pogovora, je bilo videti, kot da ga bo spodneslo in zrušilo od srda, bolečine in stiske, v kateri se je znašel.

Torej, kaj?

Ali ni vse to kot velika, mogočna, deroča reka, v kateri si samo košček, oklešček, bruno, ki se mora ravnati s tokom, z njegovo hitrostjo, se čim bolj vdano in pohlevno predati brzicam in vrtincem, da te ne zalijejo in potegnejo na dno? Če se količkaj ravnaš po svoje ali se celo obrneš proti toku, ti voda brž neusmiljeno pokaže svojo moč!

In če se vendar upreš, splavaš proti toku ali po drugi strugi, po stranskem rokavu in ne po tistem, ki ti je določen in namenjen, ali res nujno prikličesh nadse večni šumot in neustavljivost mogočnega vodovja?

Ali pa se včasih tudi reka umiri, postane dobra in pohlevna in dovoli, da pogumni plavalec odplava, kamor ga ravnata duša in srce?

Da, dobra reka!

Ta misel upanja me je spreletela, ko se je veliko štirimotorno letalo francoske družbe Air France zagnalo po gladki pisti berlinskega letališča Tempelhof, se odlepilo od tal in se začelo sproščeno in lahkotno dvigati k jasnemu jesenskemu nebu.

Z Miljevo sva se, potem ko sva se uradno in zasebno poslovila od Berlina, vračala v domovino.

BERLINSKI TRIPTIH

Radko Polič

(Nadaljevanje)

Iz oči v oči

Že prej sem zapisal: ali mi bo dano spoznati in razumeti?

Spoznati, da so Nemci prav takó ljudje, kot smo mi in vsi drugi širom po svetu, in doumeti, kaj je bilo tisto, kar jih je v zadnji dobi naredilo že dvakrat, zlasti pa takrat, ko jim je dvanajst let načeloval Adolf Hitler, za sovražnike človeštva številka 1.

Spoznati, da ni nujno za vsakim tipičnim nemškim obrazom tudi esesovska duša, pa razumeti, da velika večina nemških ljudi, če je že vedela, vsaj natanko ni vedela, kaj se dogaja za ograjami in zidovi koncentracijskih taborišč.

Spoznati, da vsak Nemec, ki je bil v vojaški suknji in na katerega je bilo izrečeno na glas, največkrat pa samo v mislih, prekletstvo slehernika v kraju, mestu, trgu, v vasi, kjer se je njegova zelena okupatorska uniforma pojavljala, ni bil nujno tudi nacist in rabelj.

Razumeti, da se je bilo Nemcu antinacistu, skratka Nemcu-človeku, prav takó, če ne teže in še bolj tvegano, boriti proti strašni beštiji, ki se je imenovala gestapo, kot je bilo to borcu katerega koli narodnoosvobodilnega boja, zakaj le-ta je imel za seboj mimo klavrne in zaničevane peščice izdajalcev vse svoje ljudstvo, le-oni je bil navadno pošastno osamljen ali pa na življenje in smrt povezan le z ozko skupino nadpovprečno pogumnih ali kako drugače zvezanih in vnetih zarotnikov.

Spoznati, da nikakor ne more biti pravilno niti nujnost, da je kakšen narod tako rekoč sam po sebi že napadalec in zaslužnjevalec sosednih in drugih narodov, kot da mu je to prirojeno in neizbrisljivo; pa razumeti — in verovati — da bo družbeno višji in naprednejši mednarodni skupnosti in sožitju narodov nemški narod prav tako miroljuben, dober sosed, kakor in kolikor bodo to drugi, nič več in nič manj.

Zlasti prve dneve, pa potem še kar mesece bivanja v Berlinu se ne morem znebiti »prekletstva« vojne: v vsakem Nemcu, ki ga srečam na ulici, v parku, v restavraciji, v podzemni železnici, v trgovini, kjer si že bodi, odkrivam »tipičnega« Frica in »tipično« Greto. (Ti imeni sta postali soznačica za plavolaso, belopolto, modrooko »žival«, ki se je s tankom, z avtom, z motorjem, s kolesom, z letalom, motornim čolnom ali s podmornico, z motornim vozilom pač, zapodila na vse štiri strani sveta, da bi podjarmila druge dežele in druge nenemške ljudi, da bi ji služili in kopičili njeno bogastvo in množili blaginjo. Sovjetski pisatelj Ilija Ehrenburg je med vojno v svojih znamenitih propagandnih črticah in reportažah, namenjenih sovjetskemu borcu, prignal karikirano podobo Frica osvajačca do vrha. Ni čudno, da se nam je tako zarezala v dušo.)

Večkrat sem s svojimi fantiči v borovem gozdiču nad jezerom. Avto pustimo na robu asfaltirane cestice, ki kroži okoli jezera, pa se odpravimo peš v gozd; malo po peščenih stezah, malo pa kar po igličasti pre-

progi pod drevesi. Zemlja je čisto mivkasta; kjer so svetle jasice, bujno raste trava in jesenska resa. Takšni borovi gozdovi so na Ptujskem polju.

Srečujemo samotne obiskovalce gozda. V vsakega se radovedno in z nekakšno raziskovalno vnemo zazrem, tako seveda, da to le ni preveč očitno, pa pomislim: Tako mirno hodiš tu in se predajaš gozdni tišini in značilnemu smolnatemu duhu po borovcih, morda pa si bil še nedavno neusmiljeni, krvavi priganjač v koncentracijskem taborišču, ki so ga postavili v podobnem borovem gozdu. Morebiti si tudi takrat rad stopil po opravljeni službi med visoka, vitka drevesa in si miril razmesarjene živce?

Kaj pa, če mu delam krivico, saj je bil slej ko prej preprost, miren državljani, ki nikoli ni maral za politiko in je sovražil vse skrajnosti, pa naj so bile na desni ali na levi?

Ko se hipno, samo za tisočinko sekunde srečavamo z očmi, se mi zdi, kot da mi odgovarja: Da, vojak je bil, tisti neznani v milijonski množici, ki pač opravi, kar mu ukažejo, ni pa nikoli med prostovoljci za kakšno posebno nalogo; če se le da, se postavi in drži tako, da ni nikoli na očeh podoficirjem in oficirjem, zlasti tistim, ki so v četi in bataljonu znani kot priganjači in hura kričači. Bil je leta 1940 na pohodu v Francijo, potem je nekaj mesecev užival to lepo deželo, pa tudi požiral sovražne poglede Francozov, in poslušal domačo propagando, ki je napovedovala skok čez Rokavski preliv v Anglijo, češ da bodo tudi to opravili tako rekoč za zajtrk. Večidel so se smehljali tej naivnosti in vsak pri sebi molili ter rotili vse bogove, naj bi voditeljem ne skisali še bolj možganov, da bi se navsezadnje še res tega lotili. Ne, nihče ne bi bil v morskih globinah rad ribam za hrano! Ko seveda iz vsega tega širokoustenja ni bilo nič, so jih premestili na Poljsko in od tam so se poleti 1941 pognali nad Ruse. Čez nekaj dni je bil pri Smolensku, hvala bogu, hudo ranjen; ko se je po nekaj mesecih le izlizal, so ga »škartirali«¹ v zaledno službo. Sicer bi bil prav gotovo kje pognojil rusko zemljo, kot jo je cela vrsta prijateljev in znancev, Franc, Vili, Otmar, Johann in še in še...

Tako se dostikrat nemo pogovarjam, kadar se mi za kakšnim obrazom zazdi, da bi utegnil biti eden izmed prekletih Fricev. Pa ne samo eden tistih, ki se je podil po Franciji, na Norveškem, na Poljskem in po sovjetskih deželah, v Beli Rusiji, Ukrajini, Rusiji, na Krimu in po Kavkazu, marveč prav tisti, ki je zažgal Rašico, pa Dražgoše, sto in sto skromnih, slamnatih bajt, sto in sto lepih kmečkih domov, desetine vasi širom po Sloveniji, pa ne samo zažgal ljudem streho nad glavo, jim oplenil kašče, odvlekel živino iz hlevov, kolikor se ni uboga živad, ko se ni mogla strgati z verig, scvrila; marsikje je ljudi žive metal v ogenj. Morda je pa to tisti, ki je gol do pasu kot mesar zavihтел sekiro, da bo v naslednjem hipu odrobil glavo nesrečnemu ujetemu partizanu, ki mu dva druga vojaka, prav tako gola do pasu, vlečeta roki vsaksebi in mu tako potiskata glavo na tnaló?

Pa se mi spet oglasi vest: Bodi vendar previden in pravičen; koliko ljudi je podobnih in koliko od teh, ki jih človek srečuje v Berlinu, sploh ve, kje je Slovenija, če že slučajno vedo za deželo tam nekje na Balkanu,

ki se imenuje Jugoslavija? Vseeno, si odgovarjam: Če ni bil pri nas, je bil na Nizozemskem, v Italiji, na Ruskem; in povsod so počeli isto.

Polagoma me zapušča ta vojna mora in črno-belo razvrščanje slehernega nemškega soldata med vojne zločince ter peklenščke in rablje koncentracijskih taborišč. Kakor spoznavam nove in nove Nemce, uvidevam, da vsi le niso bili nacisti, esesovci, gestapovci in kar je še bilo podobne zagrizene bratovščine, predane in prodane Adolfu Hitlerju in njegovemu pogledu na svet, na življenje in smrt.

Povabil sem na večerjo nekaj novinarjev iz zahodnega Berlina. Na sprejemih in podobnih ceremonijah smo se že večkrat srečali, se spoznali in s tistimi, ki so se mi zdeli najbolj razgledani, pa strpni tudi do vzhodnega sveta, do socializma, sem se »poslovno« zblížal. Takó se poslej večkrat dobimo pri meni ali pri kom od njih brez vsakih posebnih protokolarnih ali drugih coprnij, ki navadno obtežujejo takšna srečanja.

Ko smo se po nekaj takšnih preprostih sestankih površno odkrili drug drugemu, so prišle na vrsto tudi bolj zaupne in zapletene stvari, takšne, ki jih navadno odkriješ in se pogovarjaš o njih samo s prijatelji ali vsaj z dobrimi znanci.

Seveda je bil največkrat na dnevnem redu pogovor o vojni in o tako imenovanem »nemškem vprašanju«, nje pa je zanimalo zlasti naše partizanstvo in pa naš »komunizem«, ki so ga takrat že zelo radi imenovali — titoizem. Meni na srečo ni bilo treba zardevati ali pa so me le izjemoma »ujeli« s kakšnim neprijetnim vprašanjem, medtem ko je bilo to obratno zelo pogosto. Moram pa priznati, da niso nikoli zardevali ali bledeli iz užaljenosti ali jeze, ker sem jim zastavil kakšno neprijetno vprašanje iz njihove nacistične dobe, saj so si bili vse bolj v svesti, da so bili v tej ali drugi obliki sodelavci, pa priče te neslavne zgodovine svoje dežele. Zato pa jih je bilo zelo pogosto močno sram.

Ko mi je urednik berlinskega dnevnika Kurier — imenujmo ga z najpogostejšim nemškim priimkom doktor Schmidt — sicer zelo resen in izobražen, politično pa širok in strpen gospod, resno zatrjeval, da do 1944. leta, ko so ga navsezadnje le poklicali v vojsko in ga kot navadnega vojaka poslali na Poljsko, da bi pomagal zajezi sovjetsko povodenj, ki je že pljusnila do Visle, resnično ni vedel, kaj se v resnici dogaja v koncentracijskih taboriščih in ni imel o množičnih pokolih »manjvrednih« ras in narodov niti pojma, mu seveda sprva nisem hotel niti mu nisem mogel verjeti.

»Pri nas,« sem mu rekel, »smo vsaj približno vedeli, kaj se godi za žicami vaših 'lagerjev', pa bi ne vedeli vi?«

Pa je bil že skoraj užaljen, ker nisem verjel na njegovo častno besedo, da resnično ni vedel o množičnem uničevanju Židov, sovjetskih vojnih ujetnikov, ciganov in vseh drugih pripadnikov evropskih narodov, ki so jih tlačili v nova in nova taborišča, kakor je v vseh deželah naraščal odpor proti nemški okupaciji in nacističnemu »novemu redu« in kakor so potrebovali vse več delovne sile namesto mobiliziranih Nemcev.

»Seveda smo vedeli za koncentracijska taborišča v rajhu,« je razlagal, »vedeli smo, da tam nacisti ne delajo v rokavicah s svojimi političnimi nasprotniki, komunisti, socialisti in drugimi, ki so jih po prevzemu

oblasti in po požigu rajstaga, ki je bil signal za množičen lov in obračun, zaprli. Prevzgojitev so temu rekli, kot veste. Marsikaj se je šepetalo o tem in onem, toda neke jasne in trdne podobe, takšne, kot jo imamo danes, kaj se godi v barakah in drugih poslopjih, ki so jih na hitro napravili za „konclagerje“, ni bilo.«

»Ko sem prišel kot vojak na Poljsko,« je nadaljeval, »me je kmalu sotrp in iz čete, ki je bil že nekaj dlje tam, v gostilni pri kozarcu piva zaupno vprašal, če vem, kaj se godi v bližnjem taborišču. Kaj pa se naj bi godilo drugega kot to,« sem mu odgovoril, »kar se godi v vsakem takšnem taborišču: ljudje so zaprti, najbrž dostikrat slabo in grdo z njimi ravnaajo, tudi pretepejo koga za prazen nič, tudi siti gotovo niso, to, kaj bi drugega?«

Tako da je mislil do nedavnega tudi on, dokler ni srečal znanca iz domačega kraja, ki je že od nekdaj pri SS. Šla sta v gostilno, da popijeta kakšen kozarček za veselo snidenje; pa ni bil samo kozarček, kar lepo število sta jih zvrnila, zakaj nenadoma mu je začel pripovedovati. Pa ne zato, da bi se bahal, ker mu odkriva strogo varovano skrivnost, da mu je rekel, ampak zato, ker ne zdrži več teh svinjarij.

Kakšnih svinjarij? da ga je vprašal.

Oni pa da ga je debelo pogledal, češ, kaj da se dela, kot bi ne vedel, kaj počno tam zdolaj ob reki.

Seveda, da mu je rekel esesovec, vi mirni in pošteni državljani si nočete umazati rok, nočete za vsak primer nič videti in nič slišati; če bi se pa kaj zgodilo, boste samo skomignili z rameni in pokazali s prstom na nas: ti so bili, te eses svinje!

Da bi ga pomiril, mu je odgovoril, da seveda ne misli tako. Vseeno pa, da mu je rekel, naj misli o njem tako ali drugače, da kaj ve, toda on da resnično nič ne ve. Že se je namreč ustrašil, da ga morda capin preizkuša in sploh vohlja naokrog, kaj ljudje vedo in govorijo o bližnjem »lagerju«. Če kdo kaj preveč ve, tem falotom ni všeč.

Potem mu je pa nepretrgano govoril pol ure ali še kaj več, vmes sta se pridno nalivala, on najbrž zato, ker je bil živčno ves razbit in razcefran, ta pa zato, ker ga je bila vse bolj groza. Ko sta se poslovila — rekel mu je, da ima nočno in mora, žal, iti, kdaj drugič da ga bo še poiskal — nista bila niti preveč pijana, pravzaprav da ga ni prav nič čutil, čeprav sta zvrnila nekaj žganja, piva pa celo vrsto vrčkov. Kako naj bo pijan po vsem tem, kar je slišal?

»Zdaj pa mi dovolite, dragi in spoštovani polkovnik,« se je obrnil name dr. Schmidt z mefistovsko masko na sicer že tako in tako izrazito intelektualnem obrazu, ko je končal to pripoved, »da vas nekaj vprašam.«

»Prosim lepo, čakam,« sem odgovoril.

»Ali imate mogoče v Jugoslaviji tudi kakšno takšno taborišče, no, na primer, za informbirojevce? To je prvo vprašanje. In še drugo: Če je, ali veste, kaj se v njem godi? Imate čas za premislek,« se je nasmehnil in smehljali so se tudi drugi trije novinarji, »pri vaši nenadkriljivi slivovki lahko počakamo.«

»Ali mislite tako,« sem brž poskočil, »če imamo tudi pri nas kakšno podobno taborišče, kakršni so bili vaši zloglasni »konclagerji«? Saj ven-

dar veste«, sem nadaljeval, »da je to čisto nemogoče in je zagadelj že samo vprašanje nekoliko tvegano, če že ne prav žaljivo.«

»Oprostite, spoštovani polkovnik,« se je zresnil, »kako daleč sem od misli, da bi vas žalil, to, upam, mi verujete. Če mi to verujete, potem, prosim, bodite prepričani tudi o tem, da sem vas vprašal čisto resno in iskreno. Zakaj, ne vem, če veste, ali pa morda poznate samo del resnice, toda jaz vem čisto zagotovo iz pripovedovanja nešteti znancev in prijateljev, ki so se že vrnil iz ujetništva iz Sovjetske zveze, da imajo tam za sovjetske državljane, za sovražnike ljudstva, odpadnike, saboterje, kakor vse že ne imenujejo teh nesrečnikov, prav takšna množična taborišča, kakršna si je pri nas izmislil Hitler in njegove rjavosrajčne barabe. Nekateri celo trdijo, da so si pravzaprav naši nacistični bonci pri njih spododili misel o »konclagerjih« in jih seveda z nemško pedantnostjo spopolnili do znanega pošastnega viška. Vidite, moja misel pač vrta logično dalje: zakaj ne bi tudi pri tem v drugih socialističnih deželah posnemali Sovjetov in Stalina, če ga že pri vsem drugem?«

»Mislim, da je zgodba o sovjetskih koncentracijskih taboriščih pretirana, če je sploh resnična,« sem ga takoj resno zavrnil, »in toliko bolj je potem nemogoča vaša logična izpeljava, kot temu pravite, o taboriščih v drugih socialističnih deželah. Da so v Jugoslaviji kot tudi v drugih deželah prestopniki in zločinci zaprti, je, mislim, čisto razumljivo; da so med njimi tudi politični prestopniki, je prav tako razumljivo.«

»Dobro,« je rekel urednik, »temu, da je v Sovjetski zvezi kar precej koncentracijskih taborišč, vam seveda ni treba verjeti; sam nimam razloga, da ne bi verjel po vsem tem, kar sem slišal s podrobnimi podatki in opisi krajev, kjer so, in o taboriščnem režimu, ki je kar precej podoben našim nekdanjim lagerjem. Če želite, vas lahko seznanim z nekaterimi zelo resnimi prijatelji, ki niso bili nikdar nacisti, nasprotno, nekateri med njimi so socialisti ali celo komunisti po prepričanju, nekateri tudi po strankarski pripadnosti, pa boste sami slišali njihovo pripoved — pa zaslišali, za kar se vam bo zdelo potrebno — od prve ure njihovega ujetništva, kje vse so bili v Sovjetski zvezi, zlasti kje so bili v taboriščih skupaj s tamkajšnjimi obsojenci in kaj so videli in doživeli. Zelo zanimivo pripovedovanje, dragi polkovnik!«

»Me ne zanima,« sem trdo odgovoril; »protisovjetske propagande in natolcevanj res ne bi rad poslušal, čeprav smo zdaj z njimi na 'bojni nogi'.«

Kadar se spomnim tistega večera v naši misiji v Berlinu in pomalem ostre, vendar venomer duhovite debate, pogovora na višini, kot bi rekli, se vselej bridko nasmehnem takratni naivni veri, da je pripoved o Stalinovih koncentracijskih taboriščih, če že ne čista neresnica, pa vsaj zelo pretirana sovražna propaganda. (Takrat sem še bil zaradi takšne »slepe« vere in zaupanja v izvirno lepoto, človečnost, poštenost in podobna gesla, ki so bila že celo stoletje napisana na proletarski, socialistični zastavi in pod katero sem bil tudi sam v revoluciji v štiriletnem osvobodilnem boju, pripravljen z vsakim njenim skrunilcem v besedni boj ali pa tudi s pestmi kljub prirojeni miroljubnosti in trdnemu načelu, da je potrebno vsak takšen boj bojevati predvsem z »uma svitlim mečem«.) Zdaj pa že poznamo resnico, čeprav najbrž še vedno ne čisto do dna; povedal nam

jo je pisatelj Solženicin s svojo zgodbo o taboriščniku Ivanu Denisoviču, še prej Nikita Hruščov na znamenitem XX. kongresu KPSZ, in iz vrste drugih suhih in uradnih, pa umetniško zagnanih pričevanj iz samega vira, s kraja samega kot pravimo, ne samo iz ust nemških ujetnikov ali kako drugače.

To je zdaj seveda tako rekoč že davna zgodovina! Prvi pretres, ki zna biti za človeka usoden, ker ga lahko neustavljivo zamaje, pa mimogrede, preden se zave usodnosti, zdrkne v prepad in se raztrešči na neusmiljenih skalah časa, je že daleč za nami. In moram priznati: Nemec mi je tistikrat govoril čisto resnico!

Pri drugem vprašanju, če vem, kaj se godi v naših taboriščih, potem, ko nisva prišla skupaj pri prvem, ni več vztrajal. Seveda mi je hotel s tem samo dokazati, da navadno preprosti občan o tem res dosti ne ve ali pa prav nič, posebno če si policija prizadeva, da bi se o njenih »podvigih« čim manj govorilo. Hotel je reči: tudi Nemci v veliki večini niso mogli vedeti kaj več in v podrobnostih o tako izjemni državni skrivnosti, kot je bila na primer izpeljava firerjeve zapovedi o »dokončni rešitvi židovskega vprašanja«.

»Če verjamete ali ne, toda odkritja na nürnberškem procesu so bila zame, za nas in za marsikoga bolj nova in poraznejša kot za vas,« je končal urednik doktor Schmidt.

Ko smo se tisto noč pozno razšli — ura je bila že veliko čez polnoč in celo velemestni Berlin je bil že pogreznjen v trdno spanje — in ko so gostje že odbrneli v tiho noč, sem se resnično prvič zamislil in zdrznil nad vprašanjem, ki mi je bilo zastavljeno: Pa veste, kaj se tam godi?

Predem sem po prstih stopil v stanovanje, kjer so moji trije fantje in žena že nekaj ur spokojno spali — Miljeva se je že davno poslovila od moških in njihovih »visokih« tem, ko je še prej poskrbela, da bo na mizi dovolj prigrizkov, pijač in črne kave — sem se ustavil v prostorni zgornji veži pri oknu. Zazrl sem se na vrt, na zid, ki ga je oklepala, na kupe urejenih ostankov razvalin na sosednjih parcelah, na kanal iz berlinske mreže vodnih poti, ki je tekel mimo nas in po katerem so podnevi venomer potovale manjše ladjice in šlepi, ponoči pa je bil čisto neobljuden, miren, tih, kot je bila sicer tako rekoč brez diha cela noč, ki nas je oklepala.

Ali si že kdaj pomislil, sem se vprašal, dotikaje se s čelom hladne šipe, in resneje razglabljal o tem, kako je pravzaprav pri nas z obsojenci na takó imenovano družbeno koristno delo, pa s tistimi, ki so redno obsojeni zaradi tega ali drugega političnega prestopka, da ne rečemo zločina, na primer z informbirojevci, kot jih imenujemo, kje so, kako ravnajo z njimi, človeško, kolikor sploh lahko ostane v takšnih okoliščinah kaj čiste, tople, neponarejene človečnosti, manj človeško ali celo nečloveško.

Veš samo za neka dejstva, veš za nekakšno obrazložitev, resnico, bi morali reči. Ali veruješ vanjo trdno in brez pridržkov ali pa samo tako iz navade in discipline ali pa tudi zato, ker je tako najbolj preprosto, najmanj vznemirljivo, skratka »na liniji« si, kot pravimo?

Pred kakšnim mesecem, preden smo odpotovali v Berlin, nas je nenadoma obiskala znanka, Miljevina rojakinja iz Bele krajine. Nenadoma pravim zato, ker ni bila prej nikoli pri nas; poznali in srečavali smo se

pred vojno, pa potem v partizanih in kdaj pa kdaj po vojni; tudi z njim možem, starim partizanom in spomeničarjem smo se poznali še iz partizanov, pa bolj malo, saj je sodil med tiste, ki postanejo zaradi hitrega, prav vrtoglavega napredovanja domišljavi, visoki, hladni karieri; prav to ga je najbrž pripeljalo med informbirojevce.

»Kaj naj storim«, je jokala pred nama; »vrgli so me z otroki iz stanovanja, pobrali so nam pohištvo in drugo, tudi tisto, kar nisva dobila iz ljudske imovine, kar sva kupila sama, silijo me, naj se ločim od moža, ker me bodo sicer izključili iz partije?«

Kaj ji naj človek odgovori, da jo vsaj malo pomiri in potolaži, če že ne prepriča? Kaj sploh lahko storiš v takšni kočljivi zadevi? Če si še tako prepričan in trden protistalinist in z vsem srcem in razumom na drugi strani, ne bo nihče od tistih, ki jim je zaupana »državna varnost«, verjel, da si imel samo najpreprostejše človeške nagibe in nič drugega, ko si hotel pomagati človeku v nesreči.

In tako potem samo brbljaš prazne tolažilne besede, češ, saj bo še vse dobro, saj še ni vseh dni konec, presedel bo pač tistih nekaj let, kolikor so mu jih naložili (misliš pa si: prej naj bi mislil!), nekako se bo že ta čas prebila, le naj se oglasi še kdaj (pomisliš pa: da bi se le ne!).

In ko odide — najbrž razočarana nad človeškim pogumom, ki smo ga še nedavno skupaj izpričali — si zadovoljen, da je nezaželeni, mučni prizor minil, misel na goro nesreče, ki jo je doletela, pa odženeš kot sitno muho, ki se ob soparnem popoldnevu zaletava v človeka.

Ali ni prav takó storil dobri, lojalni nemški državljani, ko je prijatelj čez noč izginil v rokah gestapa ali pa se je znanec Žid zatekel po nasvet, če že ne naravnost po pomoč? Ali ni sovjetski državljani prav takó zamižal, si zamašil ušesa, pregnal sleherno misel sočutja, ko že o kakšnem višjem čustvu in odločnejšem dejanju sploh ni moč razmišljati, ko je prišel na vrsto sosed, znanec, prijatelj kot »sovražnik partije in ljudstva?«

Takrat seveda še nismo vedeli o Golem otoku, kar vemo danes. Pa tudi danes ve o tem našem zaporu, taborišču, delovnem mestu, prevzgališču ali kakor bi ga že imenovali, redkokdo; tisti pač, ki to vedo po službeni dolžnosti, pa tisti, ki so jim nekdanji prebivalci otoka zaupno povedali, kako je bilo.

Danes, doktor Schmidt, če bi se srečala, bi z zgodbo o našem Golem otoku pa z zgodbo Ivana Denisoviča pa z neštetimi zgodbami, ki smo jih prebrali in videli v filmih ali pa so nam jih pripovedoval nekdanji »kacetniki«, pa z zgodbami, ki danes vnovič in vnovič prihajajo z vseh delov sveta o žalostnem in neusmiljenem poniževanju in ugonabljanju ljudi, ki mislijo ali delajo drugače, kot tisti, ki so na oblasti, danes, dragi doktor, bi se grenko in s polnim razumevanjem človeške stiske nasmehnila drug drugemu; pravzaprav si ne bi mogla drug drugemu prav nič očitati.

Neki drug večer nam je pripovedoval novinar berlinskega Telegrafa, kako so poleti in jeseni 1940 bombardirali angleška mesta. To je bilo po porazu Francije, ko je bil vpad Nemcev prek preliva v Anglijo vprašanje dni. Najprej se je zdelo, da nameravajo z množičnimi letalskimi napadi na angleška mesta Angležem primerno razrahljati živce in moralno,

potem ko ni bilo z vpadom nič, pa je ostal Nemcem to poleg vojne na morju in udeležbe pri spopadu Italijanov in enot angleškega imperija v puščavah severne Afrike edini borbeni stik z Britanci.

Mož leži zleknjen na preprogi pri kaminu, v katerem gori kar tako simbolično in malo za šalo nekaj polen, in pripoveduje, da so prav tako zleknjeni v letalu odhajali noč za nočjo nad Anglijo. Ko je pilot pripeljal letalo na določeno višino in ga naravnal v določeno smer, je vključil pilota-avtomata, s pritiskom na gumb spustil svoj pilotski sedež v vodoravno lego, kot to storijo danes potniki v potniških letalih in avtobusih na dolge proge, kadar se jim zahoče počivati ali pa spati, pa ležal in premišljeval o čemersibodi, včasih pa tudi zaspal. Večkrat se mu je primerilo, da je prav lepo spal, dokler ga ni posebno natačna ura budilka prebudila, da si je lahko pomencal oči, natanko ugotovil, kje je, in se zbral za tisti hip, ko bo sprožil bombe pod seboj, da se bodo sprostile in začele padati v globino. Če ga ne bo zadel kakšen izstrelek protiletalskega topa ali mitraljeza ali pa angleškega lovca, ki se bo zapodil v njihovo jato bombnikov, se bo spet, ko bo zadnja nevarnost minila in bo prišlo dovoljenje vodje eskadrile, ulegel in »spal« do doma.

»Ali je kdaj pomislil, ko je takó poležaval v svojem bombniku, kaj bodo storile bombe, ki jih bo čez pol ure, četrť ure, čez nekaj minut sprožil?«

»Pravzaprav nikoli,« je odgovoril. Bolj je mislil na to, ali se bo ali se ne bo vrnil. Včasih je ugibal na gumb, kot to delajo otroci ali pa zanesena dekleta: da, ne, da, ne... in kot zanalasč se je največkrat izteklo na ne. Dobro, pa ne, si je dejal, če že mora biti po njem, pa bo. Kaj pa si naj bi rekel drugega? Ko postaneš členčič v kolesju, delaš, kot si je zamislil urar in tisti, ki uro navija! Na bombe je mislil šele takrat, ko jih je začel sam doživljati na tleh. Ko je povsod naokoli treskalo, se je navadno zalotil, da robanti sam pri sebi: Preklete barabe, da bi vas le zbili, potem vas bo minilo sipati na nas. Pa bi se najraje seveda zasmel na glas, ko se je zavedel, da prav to želijo tisoči in tisoči njemu, ko hladno spušča bombe nanje.

Kot navsezadnje vse v življenju, smo ugotovili, je tudi v vojni vse relativno. Odvisno je pač od tega, v kakšnem položaju trenutno si: ali ti gre za glavo ali ne, se pravi za glavo gre nekomu drugemu, ti si pa na tem, da mu jo mirno vzameš.

»Ali je danes v Koreji kaj drugače?« nas je nekdo nenadoma spomnil, da smo z eno nogo že spet v vojni.

»Najbrž je pa le razlika,« sem poskušal biti načelen, »ali se bojuješ za pravično ali pa za krivično stvar. Razlika je bila, ko ste vi bombardirali Varšavo, Rotterdam, London, Beograd in druga mesta, ali pa takrat, ko so Angleži, Amerikanci, Sovjeti in drugi tolkli vaša mesta, čeprav, to se strinjam, so v vsakem primeru bombe rušile, zažigale in ubijale. V Koreji je meja med pravico in krivico najbrž že manj jasna, saj sta se spopadla dva velikana in oba trdita, da je pravica na njuni strani — kar navsezadnje trdi v vsaki vojni vsak udeleženec, čeprav je resnično samo na strani nesrečnega korejskega ljudstva, ki so ga najprej razdvojili, zdaj pa pognali brata na brata.«

»Natančno tako kot pri nas!« so brž tako rekoč v en glas planili vsi štirje Nemci. »Razlika je trenutno samo v tem, da se tu pri nas v Nemčiji, zahodni in vzhodni, še nismo spopadli.«

In tako smo spet zadeli na rano, ki je povsod v Nemčiji neprestano boleča. Lahko bi takoj začeli razpravo, ki je ni bilo mogoče nikoli izčrpati, na vrsto vprašanj pa sploh težko odgovoriti.

Kadar smo se je vendar lotili in sem imel pri marsičem razumljivo svoje gledanje, so mi največkrat grenko ugovarjali, češ lahko ti je o tem govoriti tako hladno in neprizadeto in nam soliti pamet, da se moramo sprijazniti z zgodovinskim dejstvom, malo pa se tudi pokoriti za vse zlo in zločine.

»Tako je,« sem mirno odgovarjal.

»Pa saj ne morete obsoditi za zločin vsega naroda?« so ugovarjali.

»Saj to tudi ni bilo storjeno,« sem rekel. »Nihče ni obesil vseh Nemcev ali jih zaprl v dosmrtno ali krajšo ječo, kot so bili obsojeni poglavitni nacistični kolovodje v Nürnbergu, nasprotno, marsikdo, ki bi to tudi zaslužil, se je tako ali drugače izmuznil roki pravice. To, da so vas razkosali na štiri okupacijske cone in so vas zasedle zmagovite čete štirih velikih zaveznikov iz protihitlerjevske združbe, je bilo po vsem vašem divjanju širom po Evropi tako rekoč samodejno dejanje razsrjenega zmagovalca.«

»Samo zdaj niso več štiri cone, zdaj sta že dve državi, dve Nemčiji, ki sta si tako vsakaksebi, kot je severni od južnega tečaja,« je ugotovil doktor Klein, dopisnik zahodnonemške tiskovne agencije, »in v tem trenutku ne vidim prav nobenega svetlega žarka, ki bi vsaj malo posijal v to našo žalostno, nepredirno temo. In ga tudi še dolgo ne bo; pa ne samo zato, ker sta si dve nemški vladi, komunistična tam prek v Pankowu in tista v Bonnu tako nasproti kot pes in mačka, ampak zato, ker to prija takó Sovjetom kot Američanom, tako Francozom kot Angležem.«

Tej njegovi logični izpeljavi res ni bilo mogoče oporekati. Sicer pa sem kljub vsej trezni presoji in kljub prizadevanju, da ne bi bil preveč pod vplivom svojih čustev, po tihem le piroval in jim po svoje privoščil, da se je zgodovina tako poigrala z njimi. To je najbrž edino zagotovilo, da bodo vsaj nekaj časa mirovali. Ta razdeljenost v dve državi jih namreč tako zaposluje, da jim ne ostane kaj dosti časa za tradicionalno igro na svetovnem prizorišču.

Seveda ni treba posebej poudarjati, da pa pomeni takšna meja, kakršna deli zdaj Nemčijo v dve državi, pravo nacionalno katastrofo. To je tako, kot bi na primer našo majhno, ljubko Slovenijo razkosali na dva dela, potegnili mejo, recimo, na Savi ali pa tam, kjer sta jo med okupacijo že potegnili Nemec in Italijan, in iz dveh delov napravili dve državi: v eni bi vladali nekdanji belogardisti in črnorokci in se povezali na življenje in smrt s kakšno veliko deželo iz takó imenovanega zahodnega, svobodnega sveta, v drugi pa bi bili na oblasti komunisti, uživa je vso podporo vzhodnega, socialističnega sveta. Na obeh straneh bi se trudili z vsemi propagandnimi močmi, da bi dokazali svojim nesrečnim državljanom, da je prav njihova država edini in resnični predstavnik naroda z obeh strani meje in so oblastniki na drugi strani izdajalci ter tuji plačanci. Na meji pa bi na eni kot na drugi strani postavili žično ograjo,

spustili v njo električni tok, za stražarje in graničarje postavili utrdbe in razgledne stolpe, prekinili vse ceste in železnice, na vsako stran meje preorali določen pas in ga sproti takó skrbno rahljali, da lahko v vsakem trenutku odkrijejo na njem tudi najrahljšo stopinjico kakšnega rogača, stonoge, sluzasto sled polža, kaj šele zajca, lisico, srno, da človekove noge sploh ne omenimo.

Tako postaviti nasproti brata bratu, sina očetu, prijatelja prijatelju, soseda sosedu kajpak ne sme biti — vsaj na videz, za javnost — za hladnega politika nič hudega in vznemirljivega, za preprostega človeka pa je grozljivo in surovo. Nobena propaganda in neki »višji cilji« tega ne morejo opravičiti; ne včeraj ne jutri, nikoli; ne na Koreji ne v Vietnamu ne v Nemčiji, nikjer.

Takrat v Berlinu še ni bilo visokega zidu, ki so ga »vzhodni« postavili na meji med sovjetskim ter ameriškim, britanskim in francoskim delom nekdanjega nemškega glavnega mesta, da ne bi mogli več njihovi občani, državljani Demokratične republike Nemčije, bežati v zahodni del dežele, v Zvezno republiko Nemčijo. Drugod na meji so kmalu po zaostritvi med vzhodom in zahodom, kar je dobilo ime »hladna vojna«, in po oklicanju dveh nemških držav potegnili žične in druge ovire, kakor smo pravkar opisali, da se ni mogla prebiti tako rekoč niti miška, pa so se zato begunci usmerili na Berlin; v mestu namreč ni bilo za Nemce, pravzaprav za nikogar, nobenih težav prestopiti peš, z avtom, železnico, podzemsko železnico, kakor koli že na urejenih, legalnih prehodih iz vzhodnonemškega, sovjetskega sektorja v kateri koli zahodni sektor. Bile so sicer prepustnice, ki pa jih ni bilo težko dobiti v milijonskem mestu, če se je že kdo odločil, da odrine na zahod; tak nemški junak je tvegala samo to, da bo že vnaprej izdan ali pa da bo naletel na prehodu na postrežno nadzorstvo. Kaj bi, pri takšnih stvareh pač ne gre brez tveganja.

V tistem letu, ki sem ga prebil v Berlinu, je narasel pretok beguncev z vzhoda na zahod vsak dan tudi na tisoč in več. Kdor ni imel kakšnega znanca, strica ali že koga v Berlinu ali kje drugje v zahodnih nemških deželah, je bil potem kajpak bolj revež, kot so pač vsi, ki zapustijo dom, ognjišče, svoj kraj, domovino in se odpravijo iz tega ali drugega nagiba in vzroka po svetu. Stvar je bila za »zahodne« še toliko bolj zapletena in draga, ker so morali vso to begunsko reko prepeljati iz Berlina v Zahodno Nemčijo z letali; letalo pa je seveda drago. Tako so prišli prvi na vrsto tisti, ki so res imeli kakšnega »strica«, da je zastavil besedo, pa tisti, ki so povedali zahodnim obveščevalcem, in so vsakega, ki ga je prineslo iz Vzhodne Nemčije, temeljito izprašali, resnično kaj zanimivega, tehtnega ali pa celo kaj »zaupnega«. Drugi pa so prišli na vrsto, ko so pač prišli, saj so nekateri čakali v klavrnih taboriščih na letalo tudi po cele mesece. Zato niso bili redki, ki so se tega naveličali in se skesano, če se je le dalo, spet na skrivaj vrnili domov. Kolikor ga ni v njegovem kraju policija preveč pogrešala, se je navsezadnje zmazal, kot bi se vrnil z obiska pri teti na drugem koncu dežele ali pa s počitnic, če je bil tudi letni čas naklonjen za takšen izgovor. Navsezadnje pa je bil takšen vznemirljiv izlet v Berlin, pa še pogled izza »železne zaves« resnično vreden počitnic za leto dni nazaj in za naprej!

Tudi v našo misijo je sem pa tja prineslo kakšnega begunca, ki je poskušal s kakšno milo povestico ganiti naša srca; predvsem tako seveda, da bi mu z markami za letalsko vozovnico pomagali iz Berlina.

Nekdo je pripovedoval, da je bil pri nas leto in še čez kot nemški ujetnik, pomagal je pri gradnji te postaje, onega mostu, pa bi mu lahko dali sto mark, zakaj samo toliko mu še manjka za vozovnico in za prve dneve tam prek; drugi je spet povedal, da je bil res pri nas kot okupator, da, nekaj mesecev tudi v Sloveniji, vedel pa se je vedno neoporečno, lahko povsod, kjer je bil, povprašamo in se prepričamo, toliko lahko še počaka v Berlinu; vedno je navijal za partizane, odkar je prvič slišal zanje, pa čeprav je nekoč manjkalo samo za las, pa bi jo skupil od partizanske krogle.

Nekega dne pa je res prišel vzhodni Nemec, ki nam je s fotografijami, predvsem pa z odpustnico iz jugoslovanske ljudske armade dokazal, da je bil skoraj dve leti v naši vojski. Čeprav nam uradno ni smelo biti dovoljeno, da jo je pred dnevi »pobrisal« z ženo iz socialistične Nemčije z namero, da si poišče, kot je rekel, lepše življenje v drugem delu Nemčije, smo v tem primeru zaprli naša uradna in odprli človeška srca in smo mu dali nekaj denarja, da je lahko odletel iz Berlina zamišljenemu in zelenemu »lepšemu življenju« naproti.

To, da so ljudje množično bežali iz Demokratične republike Nemčije, iz socialistične Nemčije, v Nemčijo s kapitalistično ureditvijo, je bilo seveda za vsakega komunisto vsaj neprijetno. Nujno se mu je vsiljevalo vprašanje: kaj vendar žene toliko ljudi z domačega, včasih tudi rodnega ognjišča v »neznano« iskat si in spletati si novo, toplejše in prijaznejše gnezdo? Dotlej smo bili namreč nekako trdno prepričani o tem, da bi bila takšna ljudska preseljevanja mogoča in smiselna le v obratni smeri: »ponižani in razžaljeni« iz kapitalističnih dežel naj bi v skrajnem obupu iskali delo in lepše življenje v socialistični deželi. Še celo bi se moralo izkazati to pravilo, da tako rečemo, v isti deželi, ki jo je tok zgodovinskih dogodkov, tako kot Nemčijo 1945 leta, razdvojili na kapitalistični in socialistični del. Kaj bi bilo — vsaj teoretično — bolj naravno, če je socializem naprednejši, višji družbeni red od kapitalističnega, kot to, da bi se Vzhodna Nemčija po vojni hitreje razvijala in bi bili priča »preseljevanju« ljudi, če že mora biti, v obratni smeri, z zahoda na vzhod. (Te stvari niso tako preproste, toda v bistvu takšnega sklepanja ne moremo čisto zanikati. Danes lahko podobno primerjamo Avstrijo in Čehoslovaško, ne v smislu preseljevanja in bežanja ljudi iz ene v drugo deželo, to je iz Čehoslovaške v Avstrijo, temveč njun dvajsetletni razvoj, pa trenutno podoba obeh dežel, saj sta imeli leta 1945 prav gotovo zelo podoben, če že ne povsem enak izhodiščni položaj.)

»Verjemite mi, spoštovani polkovnik,« je govoril novinar dr. Schmidt, kadar smo se vrnili k tej boleči, pa zanimivi snovi, »kdor je v Nemčiji med vojnimi leti količkaj mislil s svojo glavo, še celo pa zadnji dve leti, ko je bilo očitno, kako se naša ladja pod sovražnimi udarci, zlasti pod udarci sovjetske armade vse bolj obrača na bok in kako bo zdaj zdaj potonila, je prišel do sklepa, da je naša edina rešitev — socializem, komunizem. Po dveh takšnih pošastnih nacionalnih katastrofah, kot sta bili leta 1918 in 1945, je bil pač logičen takle sklep: v prvo nas je

pripeljal klasičen kapitalizem, imperializem, v drugo njegova divjaška skrajnost fašizem-nacizem, torej je rešitev na drugem tečaju. Vsaj poskusiti moramo; kot pri volitvah: če se je vladajoča stranka obrabila, izrodila, bomo pač volili njene nasprotnike, slabši že ne morejo biti. Toda, prosim, to naj bo stvar nemškega naroda, njega samega in nikogar drugega. Se strinjate?»

»Seveda se strinjam,« sem pritrdil.

»No, vidite,« je nadaljeval, »nas pa hočejo osrečiti s socializmom, made in SZ', kot da je izvozno blago kot kaviar, vodka ali kakšna druga ruska specialiteta. Če ga k temu prinesejo na bajonetih in pripeljejo na tankih in ga začnejo vsiljevati, potem naj bo blago še tako dobro in bleščeče in človeku nujno potrebno, ga bo odklonil, ali pa ga, če tega zaradi bajonetov in tankov ne more, »zamrzl«. In tako so pripeljali v zoni tako daleč, da bi bili lahko še nadvse zadovoljni, če bi SED (Socialistische Einheitspartei Deutschlands) na svobodnih volitvah dobila pet odstotkov. To bi bil pravi pogreb njihovega socializma, to sem prepričan.«

»Mislite, da bi kljub vsemu res tako slabo odrezali?« sem vprašal, če že ne iz prepričanja, pa iz neke doslednosti in zvestobe stvari, kateri sem nekoč »zapisal« svojo mlado dušo.

Pa so vsi trije potrdili kot v en glas: »O tem ni dvoma. Ljudje ne bi glasovali toliko proti socializmu, pravzaprav v veliki večini sploh ne, kot bi se potrudili tako plebiscitarno in odločno povedati tole: če se že bodo kdaj odločali za socializem, potem mora le-ta zrasti iz domačih tal, iz domače zgodovinske nuje, z domačimi, izvirnimi voditelji in političnimi delavci, ne pa s takimi, ki so jih pripeljali iz Moskve, pa so zdaj poslušne lutke sovjetske komande in Kremlja.«

Ceprav je bilo že leto 1951, torej že tretje leto po informbiroju, ko smo se pogovarjali o tem ključnem vprašanju sodobne, povojne Nemčije, so me takšne besede, če že ne žalile in ogorčile, pa vsekakor bolele, bile so polne pelina in grenke žalosti. Nismo se še navadili, da bi sodili Sovjetsko zvezo ne po čustvih in »resnicah«, ki smo se jih bili nekoč naučili in jim skoraj slepo verjeli, temveč po delih in po resničnih odnosih v njihovi lastni deželi in z drugimi državami. Ta preusmeritev naših sodb in čustev je seveda potrebovala svoj čas, trdne utemeljitve, preizkušnjo v ognju prakse, svojo filozofijo, če hočemo.

Zanimivo bi bilo danes, po dobrih petnajstih letih spet srečati odkrite sogovornike Nemce. Kaj bi tokrat ugotovili o Nemčiji, se pravi o dveh Nemčijah, o socializmu v eni, o kapitalizmu v drugi, o berlinskem zidu, o Nemcih s te in druge strani meje, ki se morajo kot sorodniki, prijatelji, znanci srečavati in objemati v neki tretji deželi, ki je enim in drugim najlažje dostopna, kot je na primer sosednja Čehoslovaška?

Zdi se mi, da bi doktor Klein mirno, pa vnovič žalostno in resignirano ugotovil: »Še vedno ne vidim prav nobenega svetlega žarka, ki bi vsaj malo posijal v to našo žalostno, nepredirno temo.«